

# MOST

*Bilten Udruženja useljenika iz bivše Jugoslavije u Izraelu*

GODINA 62

BROJ 4

SEPTEMBAR/OKTOBAR 2014.

## NOVI PREDSEDNIK HOJ

Izvor: Protokol Skupštine

Na redovnoj godišnjoj Skupštini HOJ, održanoj 22. septembra 2014, izabran je novi predsednik/predsednica HOJ, Miri Derman, dosadašnja predsednica Komisije za kulturu i manifestacije HOJ.



*Miri Derman, desno i Lili Papo, sekretar -  
zapisničar Skupštine HOJ*

Potvrđen je mandat starim i izabran je izvestan broj novih članova Glavnog odbora HOJ. Glavni odbor, sa predsednikom HOJ, ima sedam članova i to: Miriam Aviezer, Josef Žamboki, Aleks Ekstein, Joel Fišer, David Gomboš i Lili Papo. Pre izbora predsednika HOJ i članova Glavnog odbora usvojena je ostavka dosadašnjeg predsednika HOJ Judite Zekić Koen.

Za rukovodioca Arhiva „Eventov“, koji i dalje uspešno radi, izabrana je Zvezdana Finci, dosadašnji saradnik u Arhivu.

Predsednik Skupštine je bio Milan Fogel, urednik Mosta.

Na Skupštini su usvojeni Završni račun za 2013. godinu i izveštaji koje smo po zakonu o udruženjima obavezni da usvojimo.

Predstavnik Komisije za kontrolu rada HOJ u svom usmenom izveštaju naveo je niz problema sa kojima se sretao HOJ u svakodnevnom radu. Svetozar Jovašević je izrazio nadu da će u sledećem mandatu biti manje problema nego u prethodnom.

*nastavak na 3. strani*

## REČ UREDNIKA

Piše Milan Fogel

### **Biometrijske lične karte i pasoši**

Čim se spomene neka velika baza podataka o građanima, ovog puta Izraela, odmah se uperi prst na Velikog brata koji nas kontroliše. S druge strane, postoje i prednosti za građane, kao na primer, smanjena mogućnost da neko drugi koristi vašu ličnu kartu i na taj način zloupotrebi vaš identitet u obavljanju nezakonitih poslova.

Potpuna kontrola nad građanima, tvrde protivnici biometrijskih dokumenata, već postoji, jer razne organizacije i privredni subjekti već poseduju bazu podataka o velikom broju građana – internet, banke, zdravstvene ustanove, a ovim novim dokumentom bi se još više proširila kontrola nad građanima. Pristalice pilot projekta o biometrijskim dokumentima ističu, ako je to tako, onda bi trebalo doneti zakon kojim bi se zabranile bilo kakve baze podataka.

Jedna od spornih odredbi zakona je predviđanje o potencijalnim neprijateljima države – to je dobro, samo još uvek nije jasno na osnovu kojih kriterijuma će se to utvrđivati.

Jedan od principa demokratije je većina, kako odluči većina, to se odnosi i na manjinu, koja se ne slaže sa nekim rešenjima. S druge strane, protivnici ovih kartica, upozoravaju da u Americi odavno sumnjaju u vrednost takvog dokumenta

*nastavak na str 3.*

# MOST

Bilten Udruženja useljenika iz  
bivše Jugoslavije u Izraelu

Godina 62.

Broj 4 – septembar/oktobar 2014.

Broj strana: 44

HOJ POB 57106

6157002 Tel Aviv

adresa kancelarije:

Tel Aviv, ul Hamisgar br 55

drugi sprat

Telefoni: 0503 556 841

0503 556 842

E-mail: [hitahdut@gmail.com](mailto:hitahdut@gmail.com)

## REDAKCIJA

Glavni urednik Milan Fogel

e-mail:

[milan.fogel@gmail.com](mailto:milan.fogel@gmail.com)

Urednik hebrejske strane

Moše BenŠahar

[bensha1@gmail.com](mailto:bensha1@gmail.com)

Članovi redakcije: Avraham Atijas,  
Miriam Aviezer, Ivica Čerešnješ,  
Višnja Kern i Dušan Mihalek

## POZIV ČITAOCIMA

Više nisam siguran kada kažete da ste zadovoljni Mostom. Možda nam se javljate i hvalite samo reda radi? Istina je da se mi trudimo, ali kao urednik, moram reći da saradnja nije obostrana. Uspeli smo da imamo stalne saradnike, ali to nije dovoljno. Baš vi se oglašujete o pozive na saradnju. Možda, ipak, ima nešto što biste želeli da podelite sa čitaocima Mosta, neka vest, neko sećanje iz dalje ili bliže prošlosti.

Neko mi je rekao da mu je nezgodno da piše, jer je prilično zaboravio jezik iz bivše Jugoslavije. Nemojte to da vas brine, sve će biti napisano onako kako treba!

Pišite, šaljite nam interesantne fotografije, za vas će uvek biti prostora u Mostu!

Urednik

## DONACIJE

- 300 NIS za Most i 100 NIS za HOJ povodom gubitka dragog, plemenitog i voljenog supruga, oca i dede Morica Montilja, supruga Ela, sin Sami i kćerka Ina
- 70 NIS za HOJ, Višnja Kern
- 500 NIS za HOJ povodom 21 godine od gubitka dragog i voljenog supruga dr Andrea Stein, supruga Vera Stein
- 500 NIS za Most, Mirko i Alenka Elazar
- 500 NIS za HOJ, Ruven Kohn, Naharija
- 150 NIS za HOJ i 400 NIS za pomen na dragu mamu Saru Baruch koja nas je napustila pre 10 godina, Shulamit i Izhak Baruch
- Dan Reisinger je donirao dve litografije u boji - za 900 NIS otkupili Ilana i Moše Ben Šahar
- Miriam Aviezer je donirala zlatnu ogrlicu - za 900 NIS otkupili dr Brane i Vera Popović.
- Miriam Aviezer je donirala ručak za dve osobe u restoranu Liliot - za 240 NIS otkupili Edit i Eli Libling
- Miri Derman je donirala poklon karticu za kupovinu knjiga u knjižari Stemacki - za 120 NIS otkupili Edit i Eli Libling
- Dve ulaznice za operu otkupili za 200 NIS Jafa i Aleksandar Segal

## **NAJAVA – IZLET**

Rukovodstvo HOJ-a planira za 17. decembar 2014. izlet povodom prvog dana Hanuke. Predviđen je obilazak kibuca Hanita i Ejlon i Muzeja Lohamej HaGetoot, gde ćemo upaliti prvu svećicu za praznik.

Prevoz/autobus je besplatan, polazak iz Tel Aviva. Plaćaju se ulaznice, 60 šekela za članove HOJ, 80 NIS ostali.

Detalji će biti naknadno saopšteni putem e-mail. Ukoliko još niste prijavili svoju e mail adresu to možete učiniti odmah na e mail [hitahdut@gmail.com](mailto:hitahdut@gmail.com)

Miri Derman, predsednica HOJ

## **LILI PAPO**

Na poslednjoj skupštini našeg udruženja izabran je novi Vaad – Glavni odbor. Svaki član Vaada, kao što znate, ima svoje zaduženje. Moje zaduženje je briga i pomoć novim useljenicima. Možete mi se obratiti na broj telefona 0503556841

**POŠTOVANI ČLANOVI HOJ, ČITAOCI MOSTA,  
UZ OVAJ BROJ MOSTA DOBILI STE  
UPLATNICU ZA ČLANARINU ZA 2015.  
GODINU. IZ VAŠE ČLANARINE, IZMEĐU  
OSTALOG, FINANSIRA SE ŠTAMPANJE  
MOSTA. MOLIMO VAS DA U ŠTO KRAĆEM  
ROKU IZVRŠITE UPLATU.**

**HVALA!**

**REDAKCIJA MOSTA**

## REČ UREDNIKA

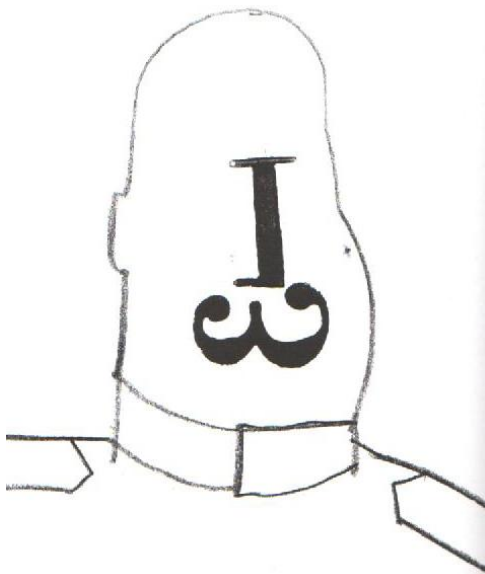
*nastavak sa 1. strane*

### **Biometrijske lične karte i pasoši**

Umesto lične karte se sa istom namenom koristi vozačka dozvola, broj socijalnog osiguranja i slično. Na to protivnici biometrijskih dokumenata dodaju da je to samo dokaz više da su i građani Amerike pod velikom kontrolom i to sa više strana.

Danas, u vreme tehnološkog napretka, veoma je teško reći da li je jedno ili drugo rešenje bolje. Činjenica je da takva baza podataka može da se zloupotrebi, ali zloupotreba je uvek bilo u raznim sferama društvenog života. Oduvek je bio rat između „lopova i žandarma“ i u doglednoj budućnosti sigurno neće biti završen. Verujemo da je predlagač zakona o biometrijskim dokumentima predvideo način kako da se spreče zloupotrebe.

Na kraju bih izrekao i lični stav. Sasvim mi je svejedno na koji način će me neko kontrolisati ako to želi. Danas je tehnologija toliko napredovala da ga moj bilo koji identifikacioni dokument u tome sigurno neće sprečiti. Za mene je najvažnije da imam što manje posla sa birokratijom, a to bi predviđeno rešenje trebalo da obezbedi.



*Dan Reisinger, iz knjige Sorry, wrong number, 2014. godina*

## **NOVI PREDSEDNIK HOJ**

*nastavak sa 1. strane*

Kada je otvorena diskusija po tačkama dnevnog reda, uvodnu reč je dao Moše BenŠahar. On je upozorio na formalne propuste, koji nisu trebali da se dogode, a što nas je dovelo, HOJ, u situaciju da ne radimo po zakonu. Iako je na sopstveni zahtev Moše BenŠahar oslobođen svih funkcija u HOJ, on i dalje veoma aktivno radi na rešavanju problema sa kojima je HOJ suočen.



*Prisutni su pažljivo saslušali izlaganje Moše BenŠahara*

Posle prebrojavanja glasova, predsednik Komisije za izbor Josip Kabiljo je objavio da je Miri Derman dobila najviše glasova. Prisutni na Skupštini potvrdili su da je za novog predsednika HOJ izabrana Miri Derman.

Predsednica je u svom pristupnom govoru istakla da je svesna problema koje je zatekla, pre svega smanjen broj članova udruženja, što za posledicu ima skoro praznu kasu HOJ. Iako je bilo susreta, predavanja, koncerata, književnih večeri, sve to nije dovoljno da članstvo bude zadovoljno radom HOJ. U sledećem periodu moramo više pažnje posvetiti izletima i druženjima, kao i zadržati u programu dosadašnje uspešne aktivnosti, naglasila je Miri Derman. Miri Derman je posebno istakla aktivnost Miriam Aviezer i Moše BenŠahara u najtežim danima, kada je pretila opasnost da HOJ potpuno prestane sa radom. Između ostalog, obezbeđena je kancelarija, bez koje smo bili već nekoliko godina.



*Sledeće, 2015, godine svečano ćemo obeležiti 80 godina od osnivanja HOJ – Udruženja useljenika iz bivše Jugoslavije u Izraelu*

# SUKOT U ŠUMI KRAJ BEN ŠEMENA

Tradicionalni susret useljenika iz bivše Jugoslavije u Izraelu i ove godine je protekao u dobrom raspoloženju. Bogat program, za svakog po nešto, pesma i igra, podsetili su nas da smo još uvek zajedno, onako kako to i većina želi.

Na ovom istom mestu prvo okupljanje useljenika iz Jugoslavije dogodilo se 1965. godine, da bi vremenom preraslo u tradicionalni susret pod pokroviteljstvom HOJ. Nisim Mandil je prvi susret zabeležio foto aparatom. Fotografija je sačuvana u njegovoj arhivi i ovom prilikom je sa zadovoljstvom objavujemo.



fotos: Nisim Mandil – „I mi smo nekad bili mladi“

Inicijativa za susrete je potekla od Nomi – Lotika i Meir Langa i Mike Levija. Te godine su se mnogi sreli prvi put posle dolaska u Arc. Susret je bio veoma dirljiv, piše nam Nisim. Mnogi su bili deca kada su iz raznih prihvatilišta krenuli u Izrael. Sami, roditelji i rodbina je stradala u Holokaustu, oslonjeni jedno na drugo, kao što je bio slučaj sa Nomi i Meiom, zasnovali su svoje porodice. Fotografija je snimljena dvadesetak godina posle Alije 1948 - 1952. godine. Na fotografiji vidimo puno dece. Ratne strahote nisu zaboravljene, ali nam se smešila lepša budućnost.

Zajedništvo useljenika je građeno po dva osnova: Po poreklu, svi su bili *Jugosloveni* i svi su postali Izraelci. Danas ne možemo govoriti o jugoslovenstvu, jer Jugoslavije više nema. Ipak, ostaje činjenica da se većina uselila iz Jugoslavije, a danas pokušavamo da se delimo po republikama, novostvorenim državama. U suštini i jesu naši koreni u Hrvatskoj, Srbiji, Bosni, Makedoniji... ali mi smo jedni od retkih u svetu gde još uvek postoji Jugoslavija - bar u malom, kao što i nas ima malo, i uvek nas je bilo malo, a samo od nas zavisi koliko ćemo biti veliki i da li ćemo sačuvati uspomenu na vreme kada se među nama nisu pravile ove vrste razlika.



*Eva Nahir, koja je u avgustu napunila 96 godina, na pikniku najstariji član HOJ, vedrog duha i dobrog raspoloženja, pozdravila je prisutne, a Miri Derman je poželela da se dogodine ponovo sretnemo na istom mestu.*



*„Počasna loža“ – I ove godine rado viđeni gosti, predstavnici diplomatskog kora Srbije i Bosne i Hercegovine, pažljivo su pratili zabavni program*



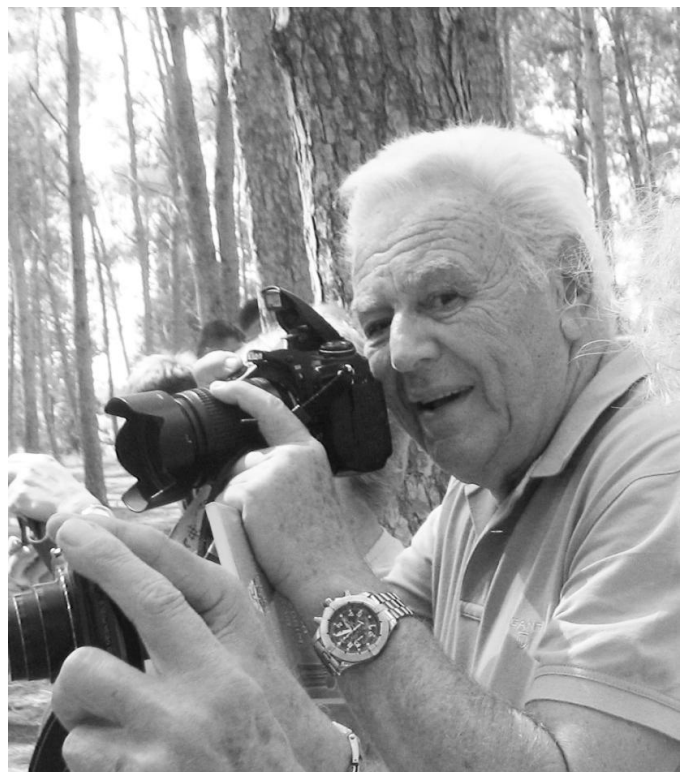
*...i publika je uživala... snimalo se za uspomenu...*



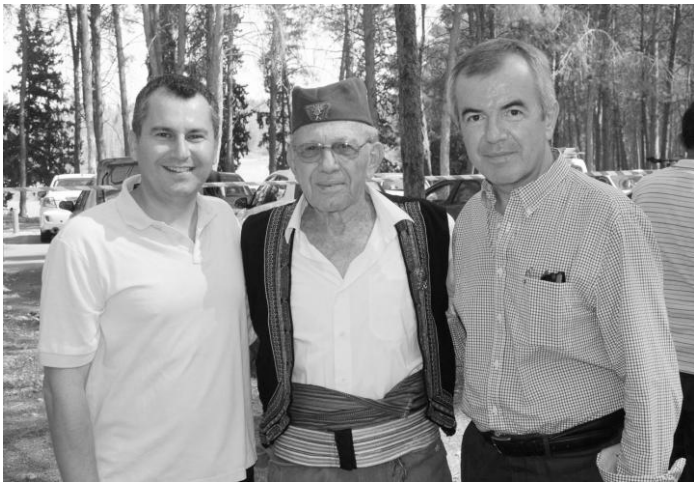
*Marina Tošić je sa njenim ansamblom unela vedrinu i podstrek da se učesnici „uhvate“ u kolo.*



*Stari i mladi zajedno...*



*A neko je „morao“ i da radi, Nisim Mandil je ovekovečio i ovaj susret*



*S leva na desno: Milutin Stanojević, ambasador Srbije, Mika Levi, jedan od pokretača ovog okupljanja, koje je preraslo u važnu manifestaciju HOJ, i Branko Kesić, ambasador Bosne i Hercegovine*



*Na kraju programa imali smo priliku da prisustvujemo pravoj aukciji, koju je veoma uspešno vodio mar Šlezinger, na slici. Učesnicima aukcije ponuđeni su umetnički radovi, zlatni nakit, ulaznice, knjige itd. Najviše nadmetanja bilo je u vezi najvrednijih eksponata, koji su dostigli višestruko veću od ponuđene početne cene.*



*Nije poželjno da se ljudi zabavljaju praznog stomaka – dim i miris roštilja otvarali su apetit!*



*Kako približiti knjigu čitaocu? Za to se posebno pobrinula Lili Papo, prva s leva.*

*Pozvani su autori književnih dela Ana Šomlo na slici, potpisuje svoju knjigu, do nje je Miriam Aviezer, zatim Svetozar Jovašević i Milan Fogel (nisu na slici) da doniraju svoje knjige za prodaju na štandu u šumici. Na štandu su se našle i nove knjige onih autora koji više nisu sa nama. Sav prihod je namenjen HOJ-u.*



**MALO JE PROSTORA I RIJEČI DA SE SVE NAPIŠE O TUVUJI; VELIČINA NJEGOVE LIČNOSTI I DIJELA SU VELIKA I TO GA I ČINI VELIKIM ČOVJEKOM. ODRASLA SAM NA PRIČAMA MOJE POKOJNE MAJKE I JEDNA OD NJIH JE I OVA: BOGAT JE ČOVJEK KOJI IMA JEDNOG PRAVOG PRIJATELJA, PREBOGAT KOJI IMA DVA, VIŠE OD DVA JE NEMOGUĆE. NA PROSLAVI TUVIJINOG 80-TOG ROĐENDANA MAJKA DA JE ŽIVA BI SIGURNO REKLA: „ALI KADA JE RIJEČ O TUVIJI , TO JE DRUGA PRIČA, JER KOD NJEGA JE SVAKA GODINA NAJMANJE PO JOŠ JEDAN PRIJATELJ.“ NEKA TI JE SA SREĆOM TUVIJA I DO 120...ALI KADA JE RIJEČ O TUVIJI I TA BI SE GRANICA DALA POMJERITI, JER MALO JE TUVIJA NA OVOM SVIJETU I U OVIM VREMENIMA.**

**ČESTITKA U IME SVIJU SARA PEĆANAC**

## **NAŠA STVARNOST**

*Iz domaće štampe - Priredio Ben Israel*

### **VANDALI VODE POLITIKU**

Ponovo su ultradesničarski vandali na Zapadnoj obali napravili štetu arapskom stanovništvu. Posečeno je i izvađeno iz korena više desetina stabala maslina. Na velikim stenama u blizini ispisani su sprejom anti-arapski grafiti. Njihov moto je „Ubiti to pre nego što poraste, ubiti to pre nego što oni porastu“. Na stranu rasistička retorika, oni stvarno ubijaju izvor života za mnoge ljude. S druge strane, vandali ne razmišljaju koliko štetu nanose državnoj politici Izraela. Taj poslednji u nizu događaja slične vrste odigrao se u junu mesecu ove godine, ali je zbog nadolazećeg obračuna sa teroristima iz Gaze ostao u drugom planu. Međutim, društvene mreže ponovo su aktuelizovale problem. S jedne strane imamo one koji žele mir sa Palestincima, većina Izraelaca, i onih, manjina, koja je spremna da na sve načine pokaže da se ne slaže sa zvaničnom politikom vlade.

Naravno, usledile su i reakcije sa arapske strane. Nedavno je u blizini Jerusalima kamenovana železnička signalizacija na palestinskoj teritoriji kroz koju prolazi voz. Uhapšeno je četvoro Arapa. Za seču maslina niko nije uhapšen.

Ovaj incident ne mora biti u direktnoj vezi sa uništavanjem maslina, ali to pokazuje da postoje oni po kojima se nalazimo u začaranom krugu i da tu nema rešenja. Isto kao i desničari sa druge, palestinske strane, koji tvrde da je rešenje proterati Jevreje iz njihove postojbine. Niti će biti proterani Jevreji, niti Palestinci, ali mora se naći odgovor na pitanje kako da živimo jedni pored drugih. Seča maslina i kamenovanje železničke signalizacije, koje ugrožava bezbednost putnika, nisu sigurno rešenje. Opasnost je koliko ti, nazovi, incidenti mogu da odu daleko. Da li nam je potrebna Intifada3? Neki analitičari kažu da je već počela...

### **RANJEN NA BRDU HRAMA**

*Osporavanje prava Jevrejima da se mole na brdu hrama, pod izgovorom da tu nikada nije bio Solomonov hram, jednako je tvrdnji da se Holokaust nikada nije dogodio*

Nedelju dana pre Jom Kipura, početkom oktobra meseca pa do današnjih dana, posle pokušaja jevrejskih vernika da se mole na Brdu Hrama, nemiri u Jerusalimu ne prestaju. Brdo Hrama je svetinja i za Jevreje i za Muslimane. Na Brdu hrama, na mestu gde je nekad postojao prvi i

drugi Hram, koji su srušeni od strane osvajača ovih prostora - prvo vavilonski vladar, a potom rimski osvajači - podignuta je džamija El Aksa, treća po redu važnosti muslimanska svetinja – posle Meke i Medine.

Jevreji zahtevaju od vlasti da im se obezbedi neometano vršenje božje službe na Brdu Hrama, ali to nije nimalo lako. Prvo zato što je prema izraelskom civilnom zakonu zabranjena molitva na brdu, u čemu se jedva verska struja slaže, a druga osporava važenje zakona. Drugo, muslimanski vernici kamenicama i drugim predmetima onemogućavaju jevrejskim vernicima da priđu mestu gde se nalazio Hram. Ipak, policija je uspela da uspostavi kakav takav red i jevrejskim vernicima je u određeno vreme omogućeno da posećuju to mesto, kada se istovremeno i mole, ali policija se u to ne meša.

Međutim, protesti jevrejskih vernika i desničarskih aktivista ne prestaju. Među njima se poslednjih godina ističe Jehuda Glik, rođen u Americi, živi u naselju pored Hebrona, koji naglašava da svi vernici imaju pravo da se mole, bez obzira na veroispovest. Istovremeno, on je koordinator raznih udruženja, koja se zalažu za podizanje trećeg Hrama, što podrazumeva rušenje postojeće muslimanske džamije.



*Jehuda Glik pokazuje mladim Jevrejima fotografiju makete trećeg Hrama - u pozadini Omarova džamija na Brdu Hrama*

Sa pravne strane, Brdo Hrama je pod jurisdikcijom Jordana, što je ustanovljeno posle Šestodnevnog rata 1967. godine. Do tada je Jerusalim i deo Palestine bio deo Transjordanije, odnosno proglašene Hašemitske kraljevine Jordan, a posle poraza 1967. i povlačenja jordanskih vojnih snaga, ostao je do današnjih dana jordanski suverenitet na

Brdu Hrama. Zvanične vlasti Izraela sve vreme naglašavaju da i danas ostaje status quo, ali to ne sprečava desničare da zahtevaju od vlasti potpuni suverenitet nad jevrejskim ostacima Drugog Hrama i nad muslimanskom džamijom.

U tako napetoj situaciji, posle završene konferencije pod nazivom „Jevreji se vraćaju na Brdo Hrama“, Jehuda Glik je rešio da se noću, bez pratnje policije, popne na Brdo Hrama. U jednom momentu, na motociklu mu je prišao čovek odeven u crno i iz pištolja ispalio tri metaka u Jehudu. Jehuda Glik je hitno prebačen u bolnicu, gde se lekari još uvek bore za njegov život. Jedan novinar je napisao: „Glik je tražio kako da isprovocira palestinsko nasilje i izgoreo je u sopstvenoj igri“. Ovo je možda preterana konstatacija, jer se Glik, očigledno, ponašao prema svojim uverenjima.

Istovremeno je počela potraga za atentatorom i uskoro je ubijen osumnjičeni za izvršeni zločin. To je bio podstrek za nove arapske demonstracije na palestinskim teritorijama. Umesto da se smiri, situacija je sve više prerastala u fizički konflikt i onda su se nemiri proširili po celom Izraelu na teritorijama gde žive Arapi.

Jordan je zbog kršenja njihovog suvereniteta na Brdo Hrama podneo žalbu Savetu bezbednosti Ujedinjenih nacija.

Kako god da se reši ova napeta situacija, sa sigurnošću možemo reći da ovakvi događaji ne doprinose mirovnom procesu sa Palestincima, niti na Bliskom istoku. Bilo bi dobro da se problem reši bez pucanja, jer ima analitičara koji tvrde da bi pokušaj izgradnje Trećeg Hrama bio uvod u novi svetski rat.



*Da bi sprečili Jevrejima pristup na Brdo hrama, palestinski vernici su ih dočekali kamenicama. Reagovala je policija i uklonila barikade koje su postavili demonstranti. Desetine demonstranata su potisnute u džamiju i bile zaključane. Satima je policija odnosila kamenje, petarde i zapaljive bombe. Pre nego što je uklonjen, ovaj grafit je snimio jedan posetilac. Bila su još dva slična grafita, kaže policija.*

## POSTIGNUT DOGOVOR O OBNOVI GAZE

Iz strane i domaće štampe

**Ujedinjene nacije, Izrael i Palestinska uprava postigli su dogovor da se omogući početak obnove u ratom razrušenoj Gazi. Međunarodne organizacije angažovane na proceni štete u pojasu Gaze posle rata sa Izraelom navele su da će obnova trajati 20 godina**

Bliskoistočni izaslanik Ujedinjenih nacija Robert Seri rekao je da će se obnova vršiti uz nadgledanje upotrebe građevinskog materijala.

On je obavestio Savet bezbednosti UN da je postignut dogovor da se omogući rad na nivou koji je potreban u pojasu, uključujući privatni sektor i davanje glavne uloge Palestinskoj upravi u naporima na obnovi, uz obezbeđenje garancija putem UN nagledanja da taj materijal neće biti upotrebljen u druge svrhe osim potpuno civilnih.

Sedmonedeljni sukob u Gazi između militantata Hamasa i Izraela završen je krajem avgusta prekidom vatre.

U ratu su razoreni veliki delovi pojasa, jer su vojne snage bile raspoređene u civilnim delovima grada, suprotno svim međunarodnim pravilima o postupanju u slučaju rata. PU je navela u nedavnoj studiji da će obnova koštati 7.8 milijardi dolara, što je dva i po bruto nacionalna dohotka u Gazi, uključujući 2.5 milijarde za obnovu kuća i 250 miliona dolara za energiju.

Međunarodne organizacije angažovane na proceni štete u pojasu Gaze posle rata sa Izraelom navele su da će obnova trajati 20 godina.

Sukob Hamasa i izraelske vojske trajao je 50 dana, a Šelter Klaster iz UN agencije za izbeglice i Crveni krst istakli su da je u Gazi uništeno 17.000 stambenih objekata.

Takođe, navedeno je da je još 5.000 objekata bilo u fazi rekonstrukcije od prethodnih sukoba Hamasa i Izraela, a dodaje se i da u Gazi ukupno nedostaje 75.000 stambenih objekata, što nema veze ni sa jednim ratnim sukobom.

Klasterova je navela da je procenjeno da će obnova Gaze trajati 20 godina, zbog limitiranih prolaza za kamione sa građevinskim materijalom, pošto glavni prelaz iz Izraela u Gazu može da propusti svega 100 teretnih vozila dnevno.

U toku 50-dnevnog rata oko 2.100 Palestinaca je izgubilo živote, dok je na izraelskoj strani poginulo 72 ljudi, od toga šest civila.

# BAGAC – NOVI ZAKON O VISOKOM SUDU

Iz domaće štampe

Predlogom izmenama zakona o Visokom sudu suštinski se menja uloga najvišeg sudskog organa u zemlji i dovodi se u pitanje njegova nezavisnost. Zakonom je predviđeno da Kneset može glasanjem da promeni odluke Visokog suda.

Opozicija, a pre svega same sudije, oštro se protive predloženim rešenjima. Prvo, stvara se nesigurnost u pravni sistem, jer nikad se ne zna koja će politička koalicija biti na vlasti, a svaka koalicija ima svoje interese, tako da je sasvim moguće da se po sličnim pitanjima donesu različite odluke. U svakom slučaju sasvim je svejedno kakvu odluku će doneti Visoki sud, jer ona, ako ne odgovara političarima, odmah ide na novo glasanje u Kneset.

Moramo reći da ovo nije prvi put da političari, kojima za dnevnu politiku ne odgovaraju odluke Visokog suda, pokušavaju da promene zakon i time praktično obezvrede svaku odluku Vrhovnog suda. Da bi čitaocima bilo jasno o kakvim odlukama se radi, potrebno je reći da su njihove odluke isto ono što se u ustavnim demokratijama naziva odluka u skladu sa ustavom. Mi nemamo još uvek ustav, ali imamo Deklaraciju, koja zamenjuje najviši državni pravni akt u zemlji.

Odluke koje donosi Visoki sud su veoma osetljive i tiču se državne politike, a među najosetljivijim pitanjima je, na primer, pravo da se na okupiranim teritorijama grade nova naselja ili zaštita životne sredine kada je u pitanju gradnja objekata sa opasnim materijama.

Istovremeno, a to je već jednom bilo na dnevnom redu, postavlja se pitanje izbora sudija. Političari zanemaruju stručnost sudija i traže da vlada ima više prava, odnosno da, drugim rečima, ona postavlja više sudija koji će štiti njene interese. Time se dovodi u pitanje objektivnost sudija i trajnih, pravnih vrednosti.

Pored toga, eksperti upozoravaju da se predloženim izmenama dovode u pitanje manjinska, verska i ekonomska prava.

Pravni eksperti upozoravaju da Kneset donosi zakone, a ne da sudi. Ukoliko Kneset može glasanjem da promeni odluku Vrhovnog suda, to znači da on na sebe preuzima ulogu sudije, što nije posao poslanika.

Profesor Joram Rabin kaže: „Mislim da su predložene izmene loše i da pogađaju demokratiju i ljudska prava.“

Dok ovo pišemo Kneset još uvek nije usvojio predložene izmene zakona.

## SVET

### ANGELA MERKEL: SUZBITI ANTISEMITIZAM

BERLIN, septembar 2014. (FoNet) - Nemačka kancelarka Angela Merkel pozvala je Nemce da suzbiju antisemitizam, na skupu pred više hiljada ljudi u Berlinu koji su došli da ukažu na porast nasilja protiv Jevreja u Evropi, a povodom izraelsko-palestinskog sukoba. "Borba protiv antisemitizam je naša obaveza", rekla je Merkel u govoru pred Brandenburškim vratima u centru nemačke prestonice, nekoliko stotina metara od Memorijala Holokaustu, skoro 70 godina nakon pada Trećeg rajha, prenose agencije.



Taj skup je održan uoči prvog sastanka Svetskog jevrejskog kongresa u Berlinu, skupa koji se nikada nije održao u Nemačkoj. Oko 5.000 ljudi prema podacima policije okupilo se na poziv Centralnog saveta Jevreja Nemačke, među kojima i nemački predsednik Joahim Gauk. Uz nemačke i izraelske zastave mogli su se videti i transparenti sa sloganima "Protiv nasilja i mržnje" i "Bezbednost za Jevreje". Ukazavši na talas mržnje protiv Jevreja u celoj Evropi, predsednik Centralnog saveta Jevreja Nemačke Diter Grauman izrazio je žaljenje što su napadnute sinagoge, zbog pretnji upućenih Jevrejima i što se na nemačkim ulicama mogu čuti antisemitske izjave. Diter Grauman rekao je na skupu da je ovoga leta "video najgore antisemitske slogane na ulicama Nemačke, u poslednjih nekoliko decenija". On je rekao da eksploziju antisemitizma opravdavaju sukobom u Gazi, što on smatra besmislenim.

Merkel je osudila antisemitske slogane koji su odjekivali ovog leta u povorkama podrške Palestincima. "Život jevrejske zajednice je

deo našeg života. To je deo našeg identiteta i naše kulture", rekla je Merkel. Predsednik Svetskog jevrejskog kongresa Ronald Lauder je istakao da je nakon Drugog svetskog rata, Nemačka podržala obnovu jevrejske zajednice. Danas oko 200.000 Jevreja živi u Nemačkoj i to je treća po veličini zajednica Evrope, iza Velike Britanije i Francuske. To je bila nezamislivo nakon završetka Drugog svetskog rata, kada je 1950. u Nemačkoj živelo samo 15.000 Jevreja prema 560.000 koji su živeli u toj državi 1933. godine. Nakon pada Berlinskog zida 1989. Nemačka je pozvala Jevreje iz zemalja bivšeg Sovjetskog saveza da dođu u Nemačku i da tu žive.

## MAHAR U BUDVI

Piše Nenad Fogel, Predsednik Jevrejske opštine Zemun

Ako zanemarimo prošlogodišnje okupljanje u Budvi, sada već rehetli Limud Kešet Ex Yu, Mahar (Sutra) je bilo premijerno okupljanja jevrejskih zajednica iz regiona Balkana, a i šire i duže...



*Na svečanom otvaranju manifestacije Mahar*

Spisak od pet izlagača obećavao je solidan kvalitet. Na završnom okupljanju predsednika jevrejskih zajednica (sedam zajednica je bilo prisutno), konstatovano je da se predavanjem izdvojila profesorka dr Sonja Tomović Šundić, savetnik predsednika Crne Gore za pitanja manjina.

Ja, dole potpisani, verovatno zbog činjenice da sam bio sprečen da prisustvujem svim predavanjima, moram da izdvojim izlaganje Josefa Levija, nerezidentog ambasadora Izraela u Crnoj Gori, koji je uspešno vodila novinarka B92 Jelena Đurović. Ono što je krasilo Mahar, a razlikuje se od prethodnih skupova, je činjenica da nije bilo paralelnih predavanja. Zato ako ste dali prednost suncu i moru, ostali ste uskraćeni za samo jedno

predavanje i vaša griža savest je zanemarljiva. Za one, koji su propustili da odslušaju predavanje koje je održala novinarka Jelena Đurović, uz njenu dozvolu vam izvod iz stavljamo na uvid integralnog teksta Antisemitizam u XXI veku.



*S leva na desno, Jelena Đurović, Josef Levi, ambasador Izraela i Jaša Alfandari, predsednik Jevrejske zajednice Crne Gore*

Kao što je uvek i na svakom mestu isticano, deca su naše najveće blago. Zato sve pohvale organizatorima na celodnevnom programu za najmlađe. Najmlađe nisu morale teške teme, pa su sa oduševljenjem prihvatili Paju Patka i Mikija Mause. Zato sa pravom očekujem da ih sledeće godine organizatori neće razočarati.

Zabava za odrasle, uglavnom za one prerasle, donela je muziku „srednjeg“ 20 veka. Uz nastup hora „Lira“ iz Zagreba, goste je zabavljao Miro Marković iz Sarajeva. Sve tri večeri su bile na raspolaganju plesnim parovima.

Na kraju jednodušna ocena brojne delegacije iz Zemuna je bila pozitivna. Najava predsednika Jevrejske zajednice Crne Gore Jaše Alfandarija da su sredstva za organizaciju Mahara 2 već obezbeđena, izazvalo je opšte oduševljenje. Naročito obećanje da će participirati u prevozu gostiju. Mahar 2014. je organizovan pod pokroviteljstvom Evroazijskog jevrejskog kongresa i Jevrejske zajednice Crne Gore.

## Antisemitizam u 21. veku

Piše Jelena Đurović/ predavanje – izvod  
“If the Jew did not exist, the anti-Semite would invent him”

Jean-Paul Sartre “Reflection on Jewish Question”, 1945.

Na početku predavanja, čija je osnovna tema savremeni antisemitizam, htela bih da definišem tri pojma koja ću koristiti, koja, iako

slična, nemaju jednako značenje. Izgovaraću ih često, i zato bih želela da istaknem razlike: "Antisemitizam" - neprijateljstvo prema Jevrejima na religijskoj, nacionalnoj ili rasnoj osnovi. Pojam antisemitizam prvi je put upotrebio Wilhelm Marr 1870-ih da bi napravio razliku između starog antijudaizma i moderne, političke, etničke ili rasne opozicije prema Jevrejima.

Jevreji (pretvaranjem semitizma u definiciju rase, što se, u ovom kontekstu, odnosi na Jevreje) nisu rasa: ono što ujedinjuje Jevreje je nacija, tradicija, istorija, kultura, identitet, možda sudbina... Inače, iako je i arapski jezik deo semitske jezičke porodice, kada antisemita govori protiv Semita, on misli – Jevrejin.

"Antijudaizam" – je, prema najčešćem tumačenju, baziran na neprijateljstvu prema religioznom verovanju Jevreja, a razlikuje se od antisemitizma po tome što se antisemitizam zasniva na rasnoj i etničkoj netrpeljivosti.

Jevreji (pretvaranjem semitizma u definiciju rase, što se, u ovom kontekstu, odnosi na Jevreje) nisu rasa: ono što ujedinjuje Jevreje je nacija, tradicija, istorija, kultura, identitet, možda sudbina... Inače, iako je i arapski jezik deo semitske jezičke porodice, kada antisemita govori protiv Semita, on misli – Jevrejin.

Ako, kao i na primeru prethodnog veka, a u funkciji današnjeg predavanja, odlučimo da neki prelomni istorijski događaj posmatramo kao markantnu tačku, možemo reći da je XXI vek počeo 11. septembra 2001. Od tog dana jasnije prepoznamo podelu na dve dijametralno suprotne i suprotstavljene ideologije. Sa jedne strane su demokratije čiji su najvidljiviji predstavnici Amerika, EU i Izrael a sa druge, opresivni režimi širom sveta... Ipak, pojava modernog antisemitizma koincidirala je i sa razvojem kompjuterske tehnologije, interneta, selidbom medija na ekrane računara i širenjem društvenih mreža. Ovo počinje godinu dana ranije, u septembru 2000. godine, kada je započela "Druga intifada" ili "Oslo rat". Neuspeli pregovori između Arafata i Baraka u Kemp Dejvidu iz jula iste godine zaoštrili su situaciju. Počeo je rat na terenu, ali i na novim medijima. Anti-izraelske veb-strane, blogovi i portali koji šalju poziv na totalno uništenje Izraela postali su deo internet svakodnevice.

Kako je Daniel Goldhagen u svom istraživanju utvrdio, predrasude koje postoje prema Izraelu su tolike da više od 50% anketiranih Evropljana smatra da Izrael vodi rat protiv Palestinaca do istrebljenja, iako se u poslednjih deset godina,

na okupiranim teritorijama, palestinska populacija udvostručila. Prema Goldhagenu, novinari koji znaju ove podatke a ne iznose ih, jesu deo novog, globalnog antisemitizma. Goldhagen tvrdi da je u XX veku antisemitizam u najvećem broju slučajeva bio lokalni, i odnosio se na jevrejske zajednice unutar pojedinih država, dok se u novom veku globalizovao i počeo da se širi ka svim Jevrejima, bez obzira odakle dolaze.

Iako je do konkretnih podataka nemoguće doći zbog same prirode sadržaja na internetu i njegove veličine i kompleksnosti, postoje mišljenja da je 2010. godine količina User Generated sadržaja (na socijalnim mrežama, u komentarima na medijskim sajtovima, na blogovima, kao recenzije usluga, proizvoda i događaja, itd) premašila sadržaj koji su kreirali profesionalni kreatori (mediji, naučne ustanove, itd). Možemo samo pretpostaviti da je 2013. godine taj odnos daleko veći u korist sadržaja kreiranog od strane korisnika.

Vrlo je slična situacija i sa vestima i autorskom člancima. Njihov uticaj se konstantno smanjuje u odnosu na sadržaj (komentare, recenzije, blogove...) kreirane od strane korisnika odnosno čitalaca. Na neki način, autoritet članka sve manje zavisi od naučnog ili nekog sličnog, merljivog, autoriteta autora a sve više zavisi od načina na koji masa anonimnih čitalaca ocenjuje taj članak ili tezu iznetu u njemu.

Jasno je da u XXI veku internet predstavlja izuzetno plodno tlo za širenje antisemitizma.

Ovo predstavlja problem svih jevrejskih zajednica u današnjem svetu.

Pre deset godina, kada je bombardovana sinagoga Neve Shalom u Istanbulu, Hičens je napisao: Vernici u sinagogi Neve Shalom u Istanbulu nisu bili ubijeni zato što su gradili naselja na Zapadnoj obali. Oni su članovi vrlo stare i časne zajednice i ubijeni su samo zato što su Jevreji.

Primer: Srbija

U svakodnevnim razgovorima sa građanima Beograda ne možete osetiti primese antisemitizma, on postoji, možda ne kao aktivan činilac u društvenim odnosima, ali se određeni govor mržnje toleriše, ignoriše, zaboravlja, pa čak i slavi.

Kao što znate, Vladika Nikolaj Velimirović je na predavanju koje je održao na Kolarčevom narodnom univerzitetu u Beogradu 1935. godine, Adolfa Hitlera uporedio sa Svetim Savom.

# PRAVEDNICI U MAKEDONIJI

Izvor: Sajt JOZ

Nastavljajući promocije naše knjige „Holokaust u Jugoslaviji“ i „Putujuće izložbe o dobrim ljudima“ Jevrejska opština Zemun gostovala je 10. oktobra u Klubu novinara Makedonije u Skopju. Promociju knjige otvorio je organizator susreta profesor Ivan Babanovski. Prisutnima je predstavio učesnike promocije: urednika knjige i koautora izložbe, predsednika Jevrejske opštine Zemun, Nenada Fogela i profesora Medicinskog fakulteta u Skopju dr Samuila Sadikaria.



*S leva na desno: Prof. dr Samuil Sadikario, Prof. Ivan Babanovski i Nenad Fogel, koautor*

Obraćajući se prisutnima Nenad Fogel se prvo zahvalio profesoru Ivanu Babanovskom koji je, uprkos tenzijama izazvanim najavama da se u Skopju pojavila ebola, uspeo da uveri goste da su na promociji knjige apsolutno zaštićeni. Brojnu publiku potom je upoznao sa sadržajem projekta na kome je sa bratom Milanom Fogelom radio skoro dve godine. Imajući na umu da se promocija održava u Klubu novinara, Nenad Fogel se između ostalog osvrnuo na rad novinara u Srbiji, naravno u svetlu odnosa prema temama koje i Jevrejska opština Zemun promovise. Nenad je istakao da su novinari većinom ostali indiferentni na ovako osetljive teme. Između ostalog je zaključio: *“Novinarska profesija jedna je od najstresnijih profesija, smrtnost novinara je daleko veća nego kod drugih zanimanja. Međutim, izgleda da se u ovoj našoj tranziciji nekako sve okrenulo naopačke, pa sada novinari u Srbiji mnogo*

Nikolajev antisemitizam je nesporan, pa tako on, 1944. godine, piše: “Sva moderna gesla evropska sastavili su Židi, koji su Hrista raspeli: i demokratiju, i štrajkove, i socijalizam, i ateizam, i toleranciju svih vera, i pacifizam, i sveopštu revoluciju, i kapitalizam, i komunizam. Sve su to izumi Židova, odnosno oca njihova đavola.”

Čovek, koji je napisao ove reči, u poglavlju koje se zove “Jevreji i njihov otac đavo” 2003. godine je proglašen za sveca Srpske pravoslavne crkve.

Samo je mali broj medija, i to onih čija je čitanost zanemarljiva, osudilo ovaj čin. Kanonizovanje Nikolaja daje jednu vrstu legitimiteta antisemitizmu unutar institucije u koju građani Srbije imaju najviše poverenja, a to je crkva, i ovaj čin se mora posmatrati krajnje ozbiljno.

Drugi primer je spomenik na stratištu Staro Sajmište. Neki intelektualci sa desnice kao argument protiv spomenika izvlače činjenicu da se Sajmište nalazilo u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. (Taj deo Beograda, na levoj obali Save, je za vreme nemačke okupacije bio na teritoriji NDH). Ipak, ne treba zaboraviti da su ovde stradali Jevreji iz Beograda i Srbije, koji su tu završili uz pomoć srpske kvislinške vlade. Ako ni ovaj razlog nije dovoljno jak, setimo se i da je prema podacima beogradske Jevrejske opštine, najviše Jevreja iz Srbije, oko 8000, ubijeno u logoru Topovske šupe u beogradskom naselju Voždovac. Voždovac nije pripadao NDH.

Milan Nedić, osuđeni kolaboracionista kao i Maršal Peten u Francuskoj i Kvisling u Norveškoj, od strane Srpske Akademije Nauka i Umetnosti je uvršten u 100 najznačajnijih Srba. Njegov portret krasio je zid sa slikama svih srpskih premijera u zgradi vlade Srbije a uklonjen je na inicijativu Ivica Dačića. Portret nacističkog upravitelja Beograda, „šerifa“ Dragog Jovanovića, takođe se do skoro nalazio na zidu sa slikama svih ostalih gradonačelnika glavnog grada.

Stavljanje činjenica pod tepih, zamagljivanje istorije, revizionizam i apologetski stav prema kvislinzima donosi i dan danas nevolje jevrejskoj i građanskoj zajednici. Govor mržnje iz XX veka, preliva se i u novo doba.

Završiću još jednim citatom Kristofera Hičensa koji je rekao da je antisemitizam kum rasizmu i kapija za tiraniju, fašizam i rat. Antisemitizam nije neprijatelj samo jevrejskog naroda, već neprijatelj čovečanstva i civilizacije kao takve.

*duže žive. Tema o Holokaustu koju smo mi obradili, nije izazvala pažnju kod njih. Verovatno zato što mi nemamo tu ekonomsku moć koja je izgleda prevladala onaj važniji deo novinarskog posla, a to su radoznalost, poštovanje činjenica i želja da se obični ljudi upoznaju i sa najstrašnijim događajima iz naše bliže istorije. Na nama, potomcima preživelih Jevreja ostala je obaveza negovanja sećanja na 6 miliona stradalih Jevreja širom Evrope.“*

Na kraju izlaganja se zahvalio svima koji su učestvovali u pisanju knjige „Holokaust u Jugoslaviji“ kao i tehničkom uredniku knjige i dizajneru izložbenih panoa Jugoslavu Rakiti koji je takođe bio prisutan na promociji. Posebno je istakao doprinos Žamile Kolonomos Sadikario, koja je dala dozvolu Milanu Fogelu da napravi sažetak iz njenih mnogobrojnih radova na temu stradanja Jevreja iz Makedonije.

O svojoj majci, Žamili, govorio je dr Samuel Sadikario, sa mnogo poštovanja prema njenom velikom istraživačkom radu o jevrejskim temama. Sa prisutnima je podelio njena razmišljanja na temu postojanja Boga. Naime, Žamila Sadikario potiče iz veoma ugledne porodice rabina Kolonomos, i sve do Drugog svetskog rata bila je iskreni vernik. Kao i mnogi preživeli Jevreji, posle strahovitog stradanja u Holokaustu, odrekla se vere u Boga. Nije mogla da prihvati da je smrt 6 miliona Jevreja bila božija kazna, i smatrala je da je to samo dokaz da On kao takav ne postoji. Na kraju izlaganja dr Sadikario je sa prisutnima podelio svoja razmišljanja na desetinu različitih tema, kao što su ljubav, mržnja, sloboda itd.

Nakon završetka oficijelnog dela, Nenad Fogel je odgovarao na brojna pitanja publike koja je pokazala zavidno interesovanje za temu Holokausta i neskrivenoj mržnji prema Jevrejima koja je i danas prisutna. Tako je Nenad Fogel između ostalog na pitanje da li i kod Jevreja postoje sukobi, razmirice i netrpeljivost, podsetio da se brak između Sefarda i Aškenaza kod Jevreja smatra „mešovitim“ brakom, i da to jasno govori o njihovim međusobnim odnosima. Takođe je primetio da na promociji nije bilo Jevreja iz Makedonije (Sefarda), verovatno zato što je on Aškenaz. Ipak da nije sve crno-belo svedoči tvrdnja njegovog pokojnog oca Danila da je Zemun bio izuzetak, grad u kome su te dve grupe živele u savršenom skladu. Promociji je između ostalih prisustvovala Deana Đukić, ataše za kulturu ambasade Srbije u Makedoniji.

## IZLOŽBA JIM-a: JEVREJI SRBIJE U PRVOM SVETSKOM RATU

**Zbog skućenog prostora mnogi posetioци su svečano otvaranje izložbe morali da isprate pred vratima Muzeja**

Piše Saša Ristić

S obzirom na tradicionalni nemar prema ljudima i događajima svoje istorije, kojima bi mirne duše i sa punim pravom mogla da se diči pred svetom, nije nikakvo čudo da o učešću svojih Jevreja u Balkanskim i Prvom svetskom ratu srpska javnost ne zna gotovo ništa. Na te junake, koji su sebe nazivali Srbima Mojsijeve vere i njihove podvige, nešto svetla je bacila, početkom septembra otvorena, izložba „Jevreji Srbije u Prvom svetskom ratu“, postavljena u skućenom prostoru Jevrejskog istorijskog muzeja u Beogradu.



Dvadesetak dana su posetioци, slučajni ili namerni, mogli da uz zvuke pesama poput „Tamo daleko“ i „Kreće se lađa francuska“ razgledaju izložene stare fotografije srpskih ratnika Jevreja i čitaju ispod njih postavljene legende i objašnjenja, katkad veoma opširna, na srpskom i engleskom.

Verujemo da pretpostavljate da je povod ovom događaju bila je želja Jevrejske zajednice Srbije da se uključi u sveopšte obeležavanje stogodišnjice početka Velikog rata.

- Naš muzej, iako mali i sa malim brojem zaposlenih stručnih lica, uvek se trudi da ne zaostaje ni u kakvim događanjima, pa tako nismo želeli da izostanemo ni u obeležavanju stote godišnjice Velikog rata – kaže upravnica Muzeja i autorka izložbe Vojislava Radovanović.

Zamisao organizatora bila je da napravi kompleksan projekat, što znači, ne samo izložbu, koja je bila centralni događaj, nego i reprint jedne stare spomenice, štampane 1927. godine u Beogradu pod naslovom „Spomenica poginulim i umrlim srpskim Jevrejima u Balkanskom i Svetskom ratu 1912-1918“.-

- Zanimljivo je da od početka ove godine nismo mogli da lociramo original te spomenice. Znali smo da ona negde postoji jer mi ovde u Muzeju imamo njenu kopiju. Saznali smo da i u Narodnoj biblioteci postoji isto takva foto-kopija i – nigde više – priseća se naša sagovornica, dodajući da su konačno, ali kada je već bilo kasno, ustanovili da postoji samo jedan primerak Spomenice u Muzeju grada Beograda. Ali izložba je već bila otvorena.

Vredan tim poslenika Jevrejskog istorijskog muzeja uspeo je da od fotokopiranog primerka Spomenice, i to veoma lošeg, uradi vrlo kvalitetan reprint, maltene bolji od originala i da je na taj način sačuva. Spomenica sadrži veliki broj fotografija jevrejskih vojnika i oficira sa kratkim opisima njihovih sudbina. Ali to je samo jedan momenat, drugi je izložba. Ona se sastojala od praktično celokupnog arhivskog fonda koji JIM poseduje, a koji se odnosi na Balkanske i Prvi svetski rat. Sve fotografije tog arhivskog fonda iskorišćene su za izložbu, a njih, nažalost, nije mnogo. Takođe, želji organizatora u susret je izašao i Arhiv jugoslovenske kinoteke, pozajmivši nekoliko snimaka na kojima su se mogli videti Jevreji, srpski vojnici, prilikom polaganja zakletve na Kalemegdanu u Donjem gradu 1914. godine i kako ih blagosilja tadašnji rabin dr Isak Alkalaj. Tačnije, reč je o dva snimka za potrebe izložbe uvećana i postavljeni na panoe. Svi ostali su iz fonda našeg muzeja.

Baš kao što se i velike priče mogu sažeti u nekoliko rečenica, tako je trebalo i ovu veliku temu izneti u, već pomenutom, skućenom prostoru, a da pri tom još dobije i na efektu. Da bi izazovu odgovorio na pravi način, JIM je angažovao jednu muzejsku i sajamsku firmu, specijalizovanu za takve zadatke, koja je u okviru stalne muzejske postavke znalački udenula izložbene panoe praveći tako prostor u prostoru.

Samo otvaranje izložbe 4. septembra, okupilo je mnogobrojne radoznalce pa je bilo teško ne samo na miru razgledati eksponate nego i ući. Mnogi su morali da strpljivo čekaju ispred vrata na stepeništu pored lifta (koji je i sam muzejski eksponat) da bi ušli.

Nakon što je Autorka pozdravila prisutne i ukratko prikazala složenost ovog projekta, o izložbi i još više katalogu govorila je Radmila Petrović, predsednik Muzejske komisije JIM, koja je uz buran aplauz, proglasila izložbu otvorenom.

Teško je reći koliko je ljudi u tih dvadesetak dana videlo izložbu, ali ono što raduje i ohrabruje jeste da je među posetiocima bilo mnogo mladih.

- Recimo, iz Trinaeste beogradske gimnazije došla je grupa od pedesetak maturanata, jedva su stali unutra. Četvrta beogradska je dovela četrdesetak učenika trećeg i četvrtog razreda... Bilo je mnogo i stranaca – kaže Radovanovićeve zadovoljno se smešeći. - Šta da vam kažem, kada vidim da je izložba posećena puno mi je srce. To je potvrda da dobro radimo.

Pod istim naslovom, ne smemo propustiti da i to kažemo, Muzej je objavio i veoma kvalitetnu monografiju sa katalogom, autora dr Milana Koljanina, istoričara Instituta za savremenu istoriju i Vojislave Radovanović. Knjiga je na srpskom i engleskom jeziku, bogato ilustrovana, i štampana u tiražu od 500, već razgrađenih, primeraka.

Naravno, ceo poduhvat ima i svoju cenu koja je, koliko god mala, za našu zajednicu skromnih prihoda - ogromna. Međutim, kada je ideja dobra, kao i projekat koji je prati, bude i onih spremnih da je podrže. Našla su se, da ih tako nazovemo, dva sponzora: Sekretarijat za kulturu Grada Beograda i Ministarstvo kulture i informisanja Republike Srbije. Njima je ponuđen do detalja obrazložen projekat.

- Obe te ustanove izašle su nam u susret i dale onoliko koliko smo tražili. U prvom trenutku projekat je bio malo skromnije zamišljen, jer nismo znali koliko će nam ko dati, ali kada smo videli šta smo dobili, a bilo je to oko 700 000 dinara, shvatili smo da nam omogućava da se malo razmahnemo, na primer, da napravimo ne običan katalog nego monografiju sa katalogom. To je knjigu formata A1 „Srbija u Prvom svetskom ratu“ pisan na visokom naučnom nivou. Biće dovoljno ako kažem da je autor dr Milan Koljanin, istoričar. Ona sadrži i spisak kataloških jedinica i jedan broj fotografija urađenih u posebnoj tehnici koja im daje onaj braonkasti ton sa legendama na srpskom i engleskom. Tako je jedan projekat, prvobitno zamišljen kao skroman,

podignut na znatno viši nivo – veli naša sagovornica.

Događaj je medijski vrlo dobro ispraćen. Na samom otvaranju bili su reporteri Tanjuga i Radija studija B, a kasnije su došli i iz Radio televizije Srbije. Da se dobar glas daleko čuje potvrđuje i poziv Istorijskog arhiva iz Šapca da im 13. novembra izložba dođe u goste.

## SLOVENCIMA NA GARDOŠU

Piše Nenad Fogel

U okviru saradnje između Jevrejske opštine Zemun i *Centra jevrejske kulturne baštine Sinagoga Maribor*, 21. oktobra 2014. otvorena je u Ateljeu i galeriji Čubrilo izložba **Oprostite nam, oprostite nam vi mrtvi!** Jevrejski vojnici u Prvom svetskom ratu u Austro-ugarskoj vojsci na Soškom frontu.



Visoke zvanice sa organizatorima izložbe, s leva na desno: Franc But, ambasador Slovenije u Srbiji, Slađana Fogel, predsednica Komisije za kulturu JOZ, Nenad Fogel, predsednik Jevrejske opštine Zemun, Josef Levi, ambasador Izraela u Srbiji, Majkl Devenport, ambasador, šef delegacije EU u Srbiji, Nenad Vranjevac, predsednik Skupštine opštine Zemun, Ruben Fuks, predsednik Saveza jevrejskih opština Srbije

Ceremonija otvaranja izložbe je započela muzičkim programom. Nikola Salaćanin je izveo tri jevrejske pesme, a mnogi prisutni su mu se na kraju pridružili pevajući sa njim *Hevenu Šalom alejhem* – Doneli smo vam mir. Pozdravljajući ambasadora Slovenije N.J.E. Franca Buta, predsednika skupštine Opštine Zemun, Nenada Vranjevca, goste i prisutne ekscelencije, direktorka Galerije, Borka Čubrilo, podsetila je na već tradicionalnu

saradnju između Galerije Čubrilo i Jevrejske opštine Zemun.

Predsednik Jevrejske opštine Zemun, Nenad Fogel je u ime direktora Sinagoge Maribor, dr Marjana Toša, pozdravio sve prisutne i istakao veliki značaj međuregionalne saradnje, pogotovu između republika bivše Jugoslavije. Doprinos unapređenju odnosa daje i kulturna razmena između Jevrejske opštine Zemun i Sinagoge Maribor, koja je organizator i realizator izložbe. Govoreći o tematici izložbe, odnosno o učešću Jevreja u vojsci Austrougarske monarhije, Nenad Fogel je istakao da su Jevreji uvek bili lojalni građani država u kojima su živeli. Tako se desilo da su Jevreji za vreme Velikog rata ratovali na obe zaraćene strane. Nažalost, njihova lojalnost je tokom Drugog svetskog rata „nagrađena“ genocidom - Holokaustom, od strane naslednice države za koju su se borili 1914.

Gostima se prigodnim rečima obratio i predsednik Skupštine opštine Zemun, Nenad Vranjevac. Govoreći o stradanjima tokom dvadesetog veka, pogotovu na ovim nemirnim Balkanskim prostorima, izrazio je nadu da će dvadesetprvi biti vek saradnje. Počasni pokrovitelj izložbe postavljene u Zemunu je N.J.E. Franc But, ambasador Slovenije u Srbiji. Na početku svog obraćanja pozdravio je, ambasadore Izraela, N.J.E. Josefa Levija, Pakistana, N.J.E. Arifa Mahmooda, Evropske unije, N.J.E. Majkla Devenporta, predstavnicu ambasade Nemačke i sve prisutne goste. U podsećanju na tragediju koju su doživele sve strane zaraćene u Velikom ratu, napomenuo je da je stradalo preko četrdeset hiljada Jevreja, a među njima oko 1000 oficira Austrougarske vojske. Na kraju je istakao da istorija, kakva god da je bila, treba da nas zbliži u svemu onome što nam je zajedničko, a toga ima puno.

*Katalog izložbe* u izdanju Jevrejske opštine Zemun sa slovenačkog na srpski prevela je Prof. dr Maja Đukanović sa saradnicima, Jelenom Simić i Tamarom Poletan. Autori izložbe su dr Petra Svoljšak i mr Renato Podberšić.

\_\_O\_\_

*Jesu li mrtvi pali uzalud? Ako svet treba da ostane kakav jeste – onda jesu*

Žan Pol Sartr

# ŽENE U SUBOTICI

Sajt JOZ

Treći susret predstavnica ženskih sekcija jevrejskih opština EX YU održan je od 7. do 9. novembra u Subotici. Ženska sekcija Jevrejske opštine Subotica bila je organizator, a njene članice su učinile sve da se gošće osećaju kao kod kuće.



Robert Kovač je pozdravio učesnice susreta

Program susreta pružao je mogućnost da svaka od učesnica pronađe sebi blisku temu. Danijela Danon, Zlata Nikolić, dr Melita Švob, Sonja Viličić, dr Olga Kovačev Ninkov i dr Sida Ozmo Steiner svojim interesantnim predavanjima obogatile su rad konferencije. Pored edukativnih predavanja, učesnice su imale bogat zabavni program. Prvo veče za pesmu je bio zadužen Nikola Salaćanin iz Zemuna. Hor ženskih glasova bio mu je odlična pratnja. Drugo veče nastupio je Džuboks bend iz Osijeka, koji je sa bogatim repertoarom ex YU pesama podstakao kod dama sećanja na mlade dane.

Poseta vinariji „Zvonko Bogdan“ pokazala je svima kakva se sve vina mogu napraviti. Čak vam ni grožđe nije potrebno.

Na kraju susreta predstavnice ženskih sekcija iz Srbije održale su radni sastanak. Pored promene naziva, za koje su svi glasali, dogovoreno je još tešnje povezivanje opština putem razmene programa. Član IO Saveza i predsednik JO Zemun, Nenad Fogel, dobio je priliku da iznese nekoliko predloga za njihov budući angažman. Njegovim govorom mnogi su bili zatečeni. Ukratko, Nenad je kritikovao nedovoljno angažovanje žena. „Mislim da bi u vašem radu pored rukotvorina, kuvanja i razmene recepata, moralo da se pojavi više inicijative za stvarno očuvanje zajednice“, naglasio je Fogel, poredeći današnje aktivnosti žena sa delovanjem koje je kroz istoriju bilo mnogo delotvornije.

# EVA NAHIR PANIĆ

Piše Milan Fogel

*Evu Nahir Panić poznajem već desetak godina, ali tek sada, posle privatne posete, mogu da kažem da sam zavirio u njenu dušu, što nam je Eva dozvolila i omogućila da je upoznamo onakvu kakva jeste. Supruga i ja smo posetili Evu u kibucu Šaar HaAmakim, gde Eva živi od kada se 1966. uselila u Izrael i nikada nije imala nameru da ode odatle. Njena životna priča je roman, baš u onom smislu kao kada kažu da život piše romane. Utoliko će mi biti teže da izdvojim ono što bi trebalo da bude interesantno za one koji je ne poznaju, kao i one koji će se podsetiti druženja sa njom. Biće mi teško da na ovako malom prostoru kažem sve što želim, ali Evina priča to zaslužuje i zato idemo redom, svesni da će puno toga ostati nedorečeno.*

Eva je rođena 1918. godine u Čakovcu, Hrvatska, u porodici Eme i Bele Kelemenija, koji su pored Eve imali još dve kćerke, Klaru i Žužu. Do 1918. godine Čakovec se nalazio u Mađarskoj, a posle Prvog svetskog rata pripao je Kraljevini Jugoslaviji i bio njen deo do 1941, kada je Jugoslavija napadnuta od Nemačke i njenih saveznika i ubrzo kapitulirala. Posle podele ratnog plena Čakovec je ponovo pripao Mađarskoj. Eva je odrasla u porodici u kojoj se govorio mađarski i nemački jezik, naravno i hrvatski. Živela je u velikoj kući, gde se na spratu nalazio šestosobni stan, a u prizemlju se nalazila velika trgovačka radnja njenog oca. U Čakovcu se nalazila oficirska škola, u kojoj su se obučavali i budući oficiri konjaničkog eskadrona. Radoslav – Rade Panić, mladi kadet, stigao je u Čakovec 1936. godine. Na jednoj igranci se upoznao sa Evom i bez okolišenja ponudio svoje društvo. Pratio je Evu do kuće, a ljubav je sve više prelazila granice običnog prijateljstva. No, tu je bila i Evina mama, koja nije bila oduševljena da joj se kćerka zabavlja sa mladim čovekom bez jasne budućnosti. Evine i Radetove šetnje uvek su bile u pratnji mame. Ni otac nije bio za tu vezu. Smetalo mu je što se kćerka viđa sa gojom, a pored toga mladić je bio bez ikakvog kapitala. Međutim, Rade je bio uporan, te je otac morao da obavi razgovor sa Evom i jasno kaže da je protiv te veze.

Eva je, takođe, bila zaljubljena. Rekla je ocu da je ona punoletna i da može da odluči sama, po cenu da ostane bez miraza. Otac Bela je tražio savet od rabina šta da radi. Rabin je savetovao da porazgovara sa mladićem, a potom donese odluku. No, nije bilo prilike za razgovor. Rade je, čim je ušao u kuću, pao na kolena i po starom običaju od oca zatražio Evinu ruku. Otac nije imao izbora, dao je svoj blagoslov.

*Eva snimljena  
1939. godine*



Ovako to izgleda u priči sa srećnim završetkom, ali stići do cilja nije bilo baš tako lako. S obzirom da Eva nije bila pravoslavne vere, saglasnost da se Rade venča morao je da odobri general, koji je bio ađutant ministra vojske. On je bio protiv venčanja sa inoverkom. Međutim, u ono vreme korupcija je cvetala, (ne kao danas, kada ne možeš nikoga da potkupiš?!). Generalu je da podmetne papir na potpis ministru bilo plaćeno 50.000 dinara. Samo da bismo shvatili koliko je to para bilo da kažemo da je Radetova plata iznosila 1.200, a generalova 4.000 dinara. E, tek tada je bio otvoren put za venčanje. Samo ni prota u Skopju, gde je trebalo da se venčaju, nije bio glup. On je bio skroman i za samo 5.000 dinara je na papiru preveo Evu u pravoslavnu veru i tada su mogli da se venčaju. U stvari, prota nije znao koliko su platili generalu, a i da je znao ne bi mu mnogo vredelo. U to vreme se veoma poštovala hijerarhija i znalo se koliko ko može da "dobije" za sitne usluge.

Mladi bračni par se 1940. godine naselio u Zemunu, gde je Rade dobio mesto nastavnika u Konjičkoj školi. Rade je bio izvrstan jahač i počeo je da osvaja trofejne turnire. Do početka rata ostalo je malo vremena, ali to tada još niko nije znao. Evi je majka pomogla da srede domaćinstvo i mladima se smešila srećna budućnost.

Kada je bez objave rata aprila 1941. bombardovan Beograd, Rade još uvek nije bio mobilisan, radio je svoj redovan posao u

Konjičkoj školi. Zemunski folksdojčeri su obukli pripremljene uniforme, kao i u drugim krajevima Srbije, pre svega Vojvodine. Došlo je njihovo vreme da pokažu odanost Trećem rajhu i oni su to odmah učinili. Zemun nije bio tako veliko mesto, mnogi su se poznavali između sebe, a folksdojčeri su imali puno informacija, bili su pripremljeni za tu situaciju. Jedan sugrađanin, folksdojčer, stao je pred Radetovu i Evinu kuću i počeo da peva nacističke pesme. Rade je istrčao iz kuće i naredio mu da odmah prestane da peva i da se makne ispred njegove kuće. Vlast je vlast, a folksdojčeru je bila najveća slast da bez posledica udari oficira kraljeve vojske.

Događaji su brzo tekli jedan za drugim. Nemci su predali Zemun ustašama, a Rade i Eva su se već pre toga sklonili u Konjičku školu. Komandant škole je već bio obavešten šta se sprema i rekao im je da će uskoro biti srušen most preko reke Save i da se što pre treba skloniti iz Zemuna. Eva i Rade su se na brzinu spremili, nisu uspeli da uzmu ni najvrednije stvari, i sa vojskom su se povukli u Beograd. Povlačili su se prema Jajincima, gde je osoblju škole bilo određeno da se smeste. Prolazili su Karađorđevom ulicom, a na drveću je Eva sa zgražavanjem videla delove ruku, nogu, tela nevinih građana, koje su nacističke bombe rasule po Beogradu.

Rade je mobilisan i poslat sa vojskom u Bjelovar. Međutim, ustaše su uskoro i tamo preuzele vlast, a Rade je sa svojim drugovima zarobljen. Slobodarski duh nije dozvolio da čeka šta će biti s njim. Iz zgrade gde je bio zatvoren Rade je skočio sa drugog sprata i pobegao.

Nemci su predali Zemun Nezavisnoj državi Hrvatskoj i Eva nije mogla da se vrati kući. Otišla je u Malu Kruševicu, srez Varvarin, gde su živeli Radetovi roditelji, verujući da će i Rade tamo doći. Naime, pošto je Jugoslavija kapitulirala, Eva se nadala da Rade nije zarobljen i da nema šta da traži u Zemunu, te da će se vratiti svojoj kući.

Radeta dugo nije bilo. Eva nije znala da se Rade teško povredio kada je skočio sa drugog sprata i da luta po Slavoniji. Jednog dana je rekla svekru da će ići u Varvarin da od nemačkog komandanta traži ausweiss i da odlazi da traži Radeta. Svekar nije hteo da pusti Evu samu, ali nije verovao da će Eva dobiti propusnicu za slobodno kretanje po Evropi. Naime, Eva je pomislila da je

Rade možda pobeo u Mađarsku i sa tom namerom je otišla kod komandanta Varvarina. Eva je odlično govorila nemački. „Ovde niko ne govori nemački!“, bio je iznenađen nemački komandant mesta. „Sedite ovde pola sata i pričajte mi šta hoćete, a onda ću vam dati što god hoćete“.



*Rade i Eva snimljeni 1941. kada još nisu ni mogli zamisliti šta će se sve dešavati u njihovom životu*

Sa ausweissom je Eva stigla u Zemun. U kući su bili drugi ljudi. Lumpovali su, razbijali kristalne čaše, a onda je Eva ušla u kuću i sve ih isterala napolje. Otišla je da se javi komšinici sa kojom su bili u dobrim odnosima. Tamo je zatekla šćućurenog Radeta. Radost je pokvarilo saznanje da je Rade povređen. Eva nije gubila vreme. Spakovala je nekoliko kofera, pronašla stari srebrni escajg spakovan u bogatoj kutiji, u drugoj kutiji je bilo nešto nakita koji je nasledila od majke. Čudo jedno da to nije bilo opljačkano. Veoma kulturan nemački narod, nije prepoznao prave vrednost. Ali, prava vrednost za Evu je bila ljubav njenog srca, njen muž Rade. Brzo je pronašla čamdžiju koji ih je za srebrni escajg prebacio preko Save. U kafani na Zelenom vencu su se okupljale kirajđije. Eva je ušla u kafanu i pokazala zlatan prsten sa velikim kamenom. „Imam ranjenika. Ko je spreman da mi za ovaj prsten da kola i konja da nas prebaci do Male Kruševice.“ Za tako vrednu stvar odmah je bilo više dobrovoljaca.

U Maloj Kruševici su svekrva i Eva narodnim melemima lečili povređenog Radeta, lekova nije bilo. Rade se nikad nije potpuno oporavio od pada sa drugog sprata. U Malu Kruševicu su dolazili partizani, a Eva i Rade su oduvek bili levičari, socijalisti. Rade nije imao fizičkih mogućnosti da im se pridruži. Jednog dana je pozvan da se pridruži Nedićevoj Srpskoj državnoj straži. Komunisti su se složili da se prijavi, trebao im je čovek koji će ih obavestavati o namerama četnika, ljotićevaca i drugih kolaboranta sa okupatorom. Tako je Rade postao partizanski obavestajac. Tu je Rade bio dva meseca, a onda su on i Eva krenuli za Beograd. Imali su lažne papire da su izbegli Srbi iz Nezavisne države Hrvatske. Eva se osećala slobodno, nije razmišljala o svom jevrejskom poreklu, jer ih u novoj sredini niko nije poznavao. Ne baš niko, Radetov venčani kum, potpukovnik Vlajko Purić, direktno je održavao vezu sa Nedićevim ljudima i četnicima Draže Mihailovića. Tako je Rade veoma brzo dolazio do važnih poverljivih informacija i svako večer, tačno u 10 do 10 časova prenosio ih Dušanu Srbincu, njegovoj vezi sa ilegalnim pokretom u Beogradu. Mnogo ljudi je spaseno zahvaljujući Radetovom angažovanju.

Rat je u Beogradu završen 20. oktobra 1944. godine. Eva tada još nije znala sudbinu svojih roditelja. Naime, kada je Hitler nezadovoljan Hortijevim odnosom prema Jevrejima, Mađarska je okupirana, a Ajhman je požurio da što više Jevreja pošalje u smrt. Među Jevrejima koji su se nalazili na teritorija pod mađarskom okupacijom, nalazio se i Čakovec. Evini roditelji su otpremljeni u Aušvic i nikada se nisu vratili kući. Sestre nisu živele u Čakovcu i obadve su preživele rat.

Za Evu i Radeta, u oslobođenom Beogradu, počeli su lepši dani. Rodila se kćerka Tijana. Eva je podizala dete, a brinula se i za komšijsku decu, njihovih dobrih prijatelja Carin. Rade je zaposlen u odseku unutrašnjih poslova. Bilo je puno posla, a uskoro je stigla i Rezolucija Informbiroa. Došlo je do velikog raslojavanja među komunistima. Oni koji su bili za Staljina morali su biti sklonjeni iz javnog života. Tako je formiran logor na Golom otoku. Za Evu i Radeta nije bilo opasnosti, jer oni nisu voleli Ruse. Smetalo im je što je u svakom uredu bio postavljen ruski čovek, instruktor, koji je imao veliki uticaj na rad biroa.

Eva posebno nije volela Ruse, iako je bila socijalista. Naime, jednog dana Novikov,

kapetan NKVD-a, koji je radio sa Radetom, kada je čuo da je Eva Jevrejka, tražio je od Radeta da se upoznaju. Nevoljno, Rade je pristao i doveo kapetana svojoj kući. Tada je kapetan u najvećem poverenju rekao Evi da je i on Jevrejin, ali da su mu Rusi pobili celu porodicu i zamolio je Evu da to ostane njihova tajna. Eva je tada, kao anti-semite, još više omrzla Ruse.

Iako sasvim jasan odnos prema ruskoj politici, nije bio dovoljan da u smutnim vremenima čovek bude siguran. U jesen 1951. godine, Rade je kao i svakog dana krenuo na posao. Tada je već kao kapetan u Narodnoj miliciji bio zapovednik sportskog odeljenja u konjičkoj školi u Zemunu. Prethodno se povredio i imao je gips na ruci. Žalio se Evi da ga gips žulji i da mu izaziva jak svrab. Eva je htela da mu između ruke i gipsa stavi vatu, ali Rade je tražio da stavi zavoj, jer se navodno mnogo znojio i da vata nije dobro rešenje. Rade sigurno nije mogao ni da pretpostavi šta će se desiti tog dana. Žurio je na sastanak sa generalom Drulovićem kada su ga presrela dva agenta KOS-a. Bez ikakvog objašnjenja Rade je uhapšen. U zatvoru je saznao da je optužen kao narodni neprijatelj. Duboko razočaran, istu noć obesio se u zatvoru, pomoću onog istog zavoja koji mu je Eva stavila između gipsa i ruke da mu olakša muke.

Eva nije znala šta se dešava. Čekala ga je na ručak, pa na večeru, a kada je prošla noć, uznemirena, krenula je da traži muža. Bila je subota i oni koji su mogli da joj daju informaciju više nisu bili na poslu. U nedelju je došao agent KOS-a i saopštio da se Rade obesio. Morala je da pođe s njim da identifikuje telo. Umesto da joj pokažu muža, pružili su joj papir da potpiše. To je, u stvari, bila Evina izjava da je njen muž izdajnik i narodni neprijatelj i ta izjava je trebalo da bude objavljena u novinama. Eva je to kategorično odbila, rekavši da to nije istina. Njene reči su bile dovoljne da i ona kao neprijatelj države bude poslata na Goli otok, odnosno ženski deo na ostrvu Grgur. Staljin je umro 1953. godine. Više nije bilo opasnosti od informbirovaca i Eva je nakon pola godine u zatvoru i godinu i po dana u logoru na ostrvu Grgur puštena kući.

U logoru je Eva preživljavala teške dane. Kada je stigla nova upravница za ženske logoraše, Eva je imala samo 38 kilograma. Upravnica se sažalila i dala joj mesto u kuhinji, gde se Eva polako oporavljala. Tada je saznala da je Radeta potkazao izvesni Nikitović, pukovnik KOS-a, koji je radio za Ruse. Lažne prijava

Nikitovića izbacile su iz stroja preko stotinu ljudi. Nikitović je osuđen na 18 godina zatvora, ali Radeta više nije bilo, a Eva je nevinu robijala.

Čim je Eva bila oslobođena prvo je otišla kod kćerke Tijane, koja se nalazila u Lendavi kod tetke Klare. Onda je počela uporna borba da dokaže da Rade nije bio izdajnik i narodni neprijatelj. Uspela je i posle silnih peripetija Radetove mošti prenete su u njegovo rodno selo Malu Kruševicu.

Kasnije, u susretu sa Evom, Moša Pijade, visoki funkcioner u Komunističke partije Jugoslavije, rekao je da je Rade spasao od sigurne smrti najmanje 1,500 ljudi iz Pokreta otpora. Moša je isposlovao da Eva ponovo dobije stan od države.

Kada se Eva vratila u Beograd zaposlila se kao prevodilac za nemački i mađarski jezik u Teking Investu. Prošle su relativno mirne godine, Tijana je završila srednju školu i onda rekla majci da se seli iz Jugoslavije. Nikada se nije pomirila s onim šta su jugoslovenske vlasti učinile njenim roditeljima. Godine 1964. uselila se u Izrael i naselila u kibucu Šaar HaAmakim. Majka je 1966. posetila kćerku i odlučila da i ona ostane u kibucu. Život u kibucu je bio najbliži njenim životnim socijalističkim idejama.

Da bi bila primljena za stalno, Eva je morala da prođe pripremni period i nakon godinu dana jednoglasno je primljena za *haver* - člana kibuca. Nedugo, skoro čim je stigla u kibuc, upoznala je Mošu Nahira, udovca sa dva sina, koji je izrazio želju da žive zajedno, da se venčaju.



Moše i Eva

Eva ga je upozorila da je u životu imala samo jednu ljubav, Radoslava Panića, ali joj se Moša svideo i prihvatila je njegovu ponudu. Moša je bio otresit, vredan, pravdoljubiv čovek, širokih pogleda na svet. Bio je prijatelj sa Beduinima iz obližnjeg sela, a uskoro je i Eva sklopila s njima doživotna prijateljstva.

Eva je prvo radila u kuhinji kibuca. Bila je dijetetičar i rado je izlazila u susret željama kibucnika. Čak je ispunila i želju jedne starije članice i spremila joj knedle sa šljivama! Naravno, takvu Evu Nahir svi su veoma brzo prihvatili i zavoleli.

Posle 12 godina u kuhinji, izabrana je za direktora moadona – kluba, gde je radila 13 godina, sve do penzije 1988. godine. Danas još uvek pomaže starima i bolesnima. Obilazi ih svakodnevno, druži se sa decom i Mošinim unucima. Stiže čak i do kćerke i njene dece, koja žive u Americi. Ona je danas savta – baka i za svoje unučiće i za puno druge dece.

Eva je nedavno napunila 96. godina. Potpuno je samostalna, čak šta više ona pomaže drugima, mladima i starima, veoma je cenjena u sredini gde živi, a i mnogo šire. U bivšoj Jugoslaviji ima prijatelje, u belom svetu mnogi je znaju...

Nedavno je Eva boravila u Čakovcu, njenom rodnom mestu u Hrvatskoj. Nije očekivala da će biti proglašena za počasnog građanina Čakovca. Bila je prijatno iznenađena kada je videla da Čakovčani nisu zaboravili njihove predratne sunarodnike Jevreje, koji su dali svojevrstan pečat razvoju grada. Šetala je ulicama koje su nazvane po istaknutim Jevrejima iz Čakovca: Braća Weis, Najman, Vajda, Braća Graner... Danas u Čakovcu žive samo dva Jevrejina, ali uspomena na Židove, sugrađane je sačuvana. Čakovac i Tivon iz Izraela su gradovi blizanci, kako se to kod nas kaže.

Na kraju razgovora smo pitali Evu da li bi nam dala recept za dugovečnost.

„Vrlo jednostavno“, rekla nam je Eva. „Ljubav! Iskreno su me voleli i moj Rade i moj Moša i moja ljubav prema njima i svima koji je zaslužuju. To je odgovor na vaše pitanje.“

## **SEĆANJE: DANILO SEMNIC**

### **SUSRET SA NACISTIMA**

Iako sam pomorac u penziji, ipak mi se tu i tamo dešava da se prisetim detalja iz vremena kada sam bio aktivan u toj profesiji. Taj period je bio bogat raznim zgodama, nezgodama,

opasnostima, strahom, rasonodom i provodom u stranim lukama.



*Danilo u radnoj uniformi na brodu*

Kompanija u kojoj smo bili zaposleni slala nas je raznim brodovima na razne linije. Na jednoj od tih plovidbi smo se našli u Buenos Airesu, prestonici Argentine. Brod je tog jutra bio privezan uz dok. Do podne su u mašinskom prostoru broda već bili završeni rutinski poslovi i obavljene hitne popravke. Kompletno osoblje, osim dežurne smene oko generatora (struja), dobilo je višečasovni dopust.

U lokalnim novinama smo pročitali da se toga dana u popodnevnim časovima sastaju fudbalski prvak Argentine i „Santos“ iz Brazila. Podzemnom železnicom smo stigli do stadiona i kupili karte za tribine sa kojih je pregled terena bio potpun. Bilo je pravo uživanje videti utakmicu u kojoj su došli do izražaja svi elementi vrhunске igre i igrača. To nije bila neuobičajena pojava u Južnoj Americi. Utakmica je završena nerešenim rezultatom.

Posle utakmice smo se prošetali glavnom ulicom, avenijom u kojoj su privlačili pažnju luksuzni izlozi ekskluzivnih trgovina u kojima je, bez preterivanja, moglo da se kupi sve. Na svakom koraku se osećao prijatan miris roštilja, koji je bio sastavni deo svakodnevnog života meštana. Poznato je da Argentina, kao pretežno stočarska zemlja, ne oskudeva mladim jaganjcima, jarićima i krupnom rogom stokom.

Sa namerom da se malo okrepimo, posetili smo veliku pivnicu „Minhen“, koja je posebno u večernjim časovima bila prepuna gostiju.

Nije bilo nepoznato da je ta pivnica, pored ostalih gostiju, bila i sastajalište bivših pripadnika „Vermahta“, nemačke vojske iz Drugog svetskog rata, koji su imali dovoljno razloga da što pre nestanu sa tla posleratne Evrope. Nacisti su posle rata uz pomoć falsifikovanih, lažnih putnih dokumenata emigrirali u Južnu Ameriku. Za razliku od poznatih i proganjanih mega zločinaca, koji su živeli u skrovištima, posetioci pivnice su smatrani lojalnim građanima, te se nisu osećali progonjenima i uživali su gostoprimstvo domaćina Argentine. U pivnici je za „štimung“ bio odgovoran muzički duvački sastav, koji je zabavljao goste starom i nostalgijom tirolskom muzikom.

Moji drugovi i ja smo uz pivo krišom posmatrali te, da ih nazovem, dojučerašnje naciste, već potpuno sede osobe. Iz njihovog držanja i glasnih razgovora (ne sa nama) mogla je da se razabere stara i uobičajena arogancija.

Da li zbog nacista ili željni provoda u pivnici smo „izdržali“ nekoliko sati i nakresani, posle ponoći, vratili se na brod. Tako je završen dopust u neplaniranom društvu u još jednoj stranoj luci.

## **RATNI ZLOČINCI „PODMIĆENI“ DA NAPUSTE SAD JEDAN OD NJIH JE NAŠAO UTOČIŠTE U HRVATSKOJ**

Izvor AP, USA

Na završetku Drugog svetskog rata u okupiranoj Nemačkoj pobednici su odmah počeli pravi lov na naciste. Traženi su eksperti za raketno naoružanje, koje je tek bilo u povoju, ali u nekim segmentima ispred američke i ruske tehnologije, naučnici različitih struka, nacisti, ne oni na najvišim položajima u firerovoj hijerarhiji, takvi su završili na sudu u Nirnbergu, zatim su odnošene nacističke arhive, umetnički predmeti itd. Sve je to smatrano ratnim plenom, ali je na prvi pogled ostalo nejasno zašto su sa sobom vodili naciste manjeg kalibra.

Rusi su obične vojnike i oficire odvodili na prinudni rad u Rusiju, uglavnom u Sibir, odakle se mnogi nisu vratili, a Amerikanci u Ameriku. Za Ruse još nekako može da se shvati da su odvodili radnu snagu da obnavlja što su nacisti srušili u toku rata, ali zašto Amerikanci? Jedno objašnjenje kaže da su Amerikanci odvodili

naciste u Ameriku, pre svega one koji su delovali u logorima, u kojima je bilo veoma puno Rusa, a i Jevreja, kao i one koji su izbegli zarobljavanje od strane Rusa na Istočnom frontu, jer su se pripremali za ono što je kasnije nazvano „Hladni rat“, u stvari, trebalo je da budu iskorišćeni za borbu protiv komunizma. Iako je većini moglo da se sudi za ratne zločine, nacisti su uživali gostoprimstvo u Americi.

Međutim, Izrael, (obaveštajne službe, zatim Vizental, kasnije Zurof i mnogi drugi), do dana današnjeg nije se odustalo od potrage za ratnim zločincima. Nema mesta na zemaljskoj kugli gde nisu traženi. Tako se došlo i do informacije o nacistima koji su sklonjeni u Ameriku.

Američka administracija se našla pred problemom: Kako objasniti da „nisu znali“ da su utočište u Americi našli ratni zločinci? „Hladni rat“ je 1989. godine završen padom berlinskog zida, danas se vodi drugačija ideološka borba, a odvedeni nacisti odavno više nisu ni od kakve koristi. Kako su se tragači za nacistima približavali cilju, tako su Amerikanci morali brže da reaguju. Našli su veoma jednostavno rešenje, podmitili su bivše naciste, ratne zločince, da napuste Ameriku. Možda „podmititi“ nije adekvatan izraz, jer ima dosta onih koji su se dobro snašli u Americi, ali pod pretnjom zatvora nisu imali puno izbora. Od 1979. godine zna se za najmanje 38, od poznatih 66 nacista, koji su napustili Ameriku. Iako nema nikakvog pravnog osnova, oni su pobjegli sa penzijama Socijalnog osiguranja Amerike. To je, verovatno, bio razlog zašto su novinari AP pomno istraživali ove slučajeve. Naime, ispada da njima nije mnogo smetala zločinačka prošlost nacista, koliko im je smetalo što građani Amerike milionima dolara plaćaju njihov mir.



*Jedan od onih koji su morali da napuste Ameriku je Jakob Denzinger, koji je našao utočište u Osijeku, Hrvatska.*

Jakobova porodica je ostala u Americi, a on je jadan morao da se naseli daleko od očiju lovaca na naciste. Denzinger prima od američkog Socijalnog osiguranja mesečno 1.500 dolara, što je duplo više od prosečne plate u Hrvatskoj. No, novinari istraživači AP su pronašli njegovo prebivalište i sad se normalno postavlja pitanje šta s njim? Hrvatska država sigurno nema ništa s njim i njegovim dogovorima sa Amerikancima, ali do sada su sigurno čuli da je nacista naseljen na njihovoj teritoriji. Dezinger, star 90 godina, osumnjičen je za delovanje u jednom austrijskom logoru, ali njega niko zvanično ne traži.

Više puta smo mislili da je potraga za ratnim zločincima završena, zbog prirodnih zakona, niko ne može da živi večno, ali već možemo da kažemo da će mnogi izbeći zasluženu kaznu.

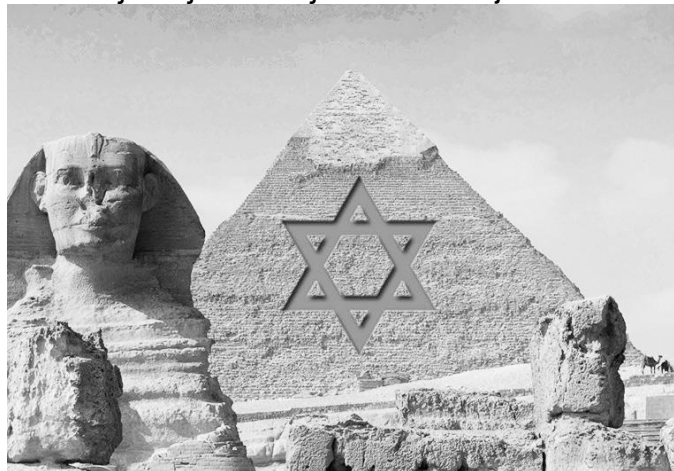
*Priredio M.F.*

# PIRAMIDE

Piše Milan Fogel

Istoričari i arheolozi već stotinama godina, posebno od početka XIX veka, proučavaju Stari i Novi zavet, kako bi utvrdili koji navodi mogu da se prihvate kao istorijske činjenice, a koji su samo plod mašte pisaca Biblije. Tako se nedavno, ne prvi put, rasplamsala rasprava da li su Jevreji gradili piramide. Biblija tvrdi da jesu, a istraživanja egipatskih arheologa idu u pravcu dokazivanja da to nije istina.

To i ne bi bilo tako strašno, da uz te tvrdnje ne idu optuživanja da Izrael želi da falsifikuje egipatsku istoriju, u pokušaju da se „diskredituje egipatski kulturni identitet“. Po rečima Amir Gamala iz egipatskog pokreta „Non stop pljačke“, jevrejska država je infiltrirala strane arheološke misije u nameri da dokažu jevrejski uticaj u faraonskoj eri.



*foto montaža – dokaz da su piramide gradili Jevreji*

No, tu nije kraj priče. Gamal veruje da Izrael želi da traži povraćaj zlata i nakita koje je pronađeno na lokaciji drevnog groblja u Tanisu, Egipat. Naime, Gamal kaže, ne znamo zašto, da Izrael pokušava da dokaže da je to bogatstvo deo iz opljačkanog Solomonovog hrama.

Egipatski arheološki ekspert dr Esam Amin kaže da su piramide građene pre rođenja Alahovog proroka Muse – islamsko ime Mojsija, uz tvrdnju da 1200 godina pre nove ere u Egiptu nije bilo Jevreja. To bi moglo da bude tačno, ali ako se arheolozi i istoričari slažu da je u 10. veku pre nove ere biblijski kralj Egipta Sheshonq I opljačkao Solomonovo blago, onda je sa blagom, prema ondašnjim običajima, sigurno poveo Jevreje, buduće robove, koji su učestvovali u gradnji piramida.

Najinteresantnije su tvrdnje egipatskog novinara Ahmed Al-Gamala koje pokazuju totalnu besmislenost ovakvih rasprava. Naime, ukoliko je istina da su navodi u Bibliji tačni, kaže Gamal, onda bi Egipat trebalo da tuži Izrael za odštetu zbog 10 smrtonosnih pošasti koje je Mojsije poslao na Egipat, ucenjujući na taj način egipatskog faraona da pusti Jevrejski narod u pustinju da proslavi Pesah. U stvari, verovatno se Gamal uplašio da Izraelci ne traže odštetu za robovski rad, pa je požurio da se na vreme Egipćani pripreme sa kontra-tužbom?!

Jordanski novine su u poslednje vreme takođe počele da iznose tvrdnje da Izraelci pokušavaju da falsifikuju istoriju grada Petra, jedne od najvećih turističkih atrakcija Jordana. Roza grad, kako se drugačije naziva Petra, jer je većinom uklesan u kamen roza boje, prema arheološkim nalazima, osnovan je u 4. veku pre nove ere. Postoje nepobitni arheološki dokazi da je grad pretrpeo uticaje grčke, romanske i egipatske, pa i sirijske kulture, a zašto onda ne bi i jevrejske, ako se zna da se Petra nalazila na putu gde je Mojsije pronašao vodu. Zašto ističemo da je baš tu, po Bibliji, Mojsije pronašao vodu? Zato što su to tvrdnje iz arapske tradicije. Istovremeno isti izvori tvrde da je na planini Hor sahranjen Mojsijev brat Aron. Grad je, prema raspoloživim arheološkim dokazima, osnovan mnogo kasnije, ali je sigurno da su naselja i onda podizana na poznatim putevima. U novijoj istoriji Petra se najviše vezuje za vreme krstaških pohoda, što sigurno nema veze sa Jevrejima, osim što je u pitanju jevrejski sin Isus, u čije ime su ratovali krstaši.

*Relativno malo pišemo o Jevrejima sa Kosova i zato se nedovoljno zna o njihovom životu pre i njihovoj sudbini za vreme Drugog svetskog rata. To je bio razlog da u nastavcima, što nam nije običaj, objavimo izlaganje Raula Teitelbauma na konferenciji „Kosovo i jevrejska zajednica“, održanoj u Prištini*

## **Jevreji Kosova za vreme Drugog svetskog rata i Holocausta**

Piše Raul Teitelbaum

Umesto uvoda

Počeo bih sa sećanjima moje mladosti iz prvih posleratnih godina u Prizrenu. Moja majka i ja vratili smo se iz nemačkog logora u Prizren u leto 1945. godine. Otac, dr. Josef Teitelbaum, stradao je u Nemačkoj. Da bi premostio onih izgubljenih 4 godine rata počelo je grozničavo učenje u takozvanoj "partizanskoj gimnaziji". Završavali smo po dva - tri razreda godišnje. U isto vreme sam se uključio u omladinsku aktivnost grada. Bio sam član komiteta Prizrenske gimnazije i odgovoran za rad sa pionirima grada. I tako sam se sprijateljio sa Ali Hadrijem, koji je bio odgovoran za rad sa albanskim pionirima. Negde u leto 1946. ili 1947. godine, dobili smo poziv da sa jednom grupom od 50 pionira iz Prizrena i Kosova dođemo na letovanje u Sloveniju. Ali Hadri i ja bili smo odgovorni za ovu grupu pionira, doveli ih u dečiji logor, i tako smo proveli letnje mesece, u onim lepim slovenačkim planinskim šumama. Ali Hadri je postao jedan od mojih najbližih drugova. Krajem 1948. godine, majka i ja napustili smo Prizren i otišli u Beograd gde sam završio poslednji razred gimnazije. U leto 1949. emigrirali smo u Izrael. Kao sto vam je poznato, sada vec pokojni profesor Ali Hadri, moj drug, napravio je jednu sjajnu akademsku karijeru. Postao je jedan od najvažnijih istoričara Kosova pa i član akademije nauka u Beogradu. Objavio je desetine knjiga, Ali krajem 70tih i početkom 80tih godina prošloga veka pao je u nemilost na fonu diskusija o nacionalnim problemima i odstranjen od svih visokih funkcija, Pa je cak i postavljen pod sud i osuđen. Bila je to za mene i jedna velika lična drama. Jer je u to vreme državni tužioc pokrajine bio isto moj dobar školski drug sa kojim sam sedeo u istoj klupi u razredu prizrenske gimnazije. I tako su se dva moja najbolja prizrenska drugara našla na dve

suprotne strane. A ja sam sve to pratio iz dalekog Jerusalima. Životni putevi su puni istorijskih klopki i iznenađenja.

\*\*\*

Prizren mog detinjstva, izmedju dva svetska rata, pun je najlepših nostalgичnih uspomena. U to vreme bili smo jedina jevrejska porodica u Prizrenu. Moj otac dr. Josef Teitelbaum, rođen u istočnoj Galiciji u Poljskoj, završio u Beču medicinu i posle Prvog svetskog rata, početkom 20-tih godina prošloga veka, došao je u Prizren. Dugo godina služio je kao opštinski lekar grada i okoline. Moja majka, Paula rođena Weislberger, živela je u Beču. U drugoj polovini 20-tih godina udala se za mog oca i došla u Prizren. Ja sam rođen u Prizrenu decembra 1931 god.

Tada je Prizren bio jedan mali provincijalni grad sa nekih 20,000 stanovnika. Ali sa bogatom istorijom i izvanrednim pejzažima. Razna doba i kulture ostavile su na njemu svoje pečate. Mešale su se raznovrsne tradicije, običaji, jezici i nošnje. U ušima mi još nostalgичno zvuče ovdašnje lepe folklorne melodije. Bilo je tu i Srba i Albanaca i Turaka i Crnogoraca i Cigana. Moja dadilja bila je Ciganka iz ciganske mahale. Prizren mog detinjstva bio je ono sto se danas naziva multikulturalna sredina.

U poslastičarnicama Sadrvana sladili smo se baklavama i lizali sladoled Pelivana. Večerali razne roštilje po malim kafanicama i restoranima kraj Bistrice. Penjali smo se na Kaljaju. Leti hladili lubenice u svežoj vodi Bistrice. Pravili izlete uz njenu klisuru ili išli da pecamo ribe na Drimu. Zimi smo se sankali na primitivnim sankama po strmim sokacima Potkalje.

U to doba moga detinjstva nije bio ni jedan auto u gradu. Prevozna sredstva su bili konji, magarci, kola, a za bolje stojeće, kočije. Veza sa spoljašnjim svetom bio je autobus koji nekoliko puta nedeljno dolazio u grad i, čini mi se, stajao na trgu pored hamama.

Ovom mom sretnom detinjstvu došao je kraj aprila 1941 godine. Bio sam tada u poslednjem, četvrtom razredu, osnovne škole. Nemačka motorizovana kolona, sa kamionima, oklopnim kolima, motociklima, ušla je u grad. Nemački vojnici sa svojim sivim kišnim mantilima i karakterističnim šlemovima, ostavljali su zastrašujući utisak. A mi deca i stanovnici grada izašli smo na ulicu da vidimo ovo čudo. Bio je to pravi šok, jer nikada u životu nismo videli toliko kamiona i vozila.

Posle nekoliko nedelja Nemci su napustili grad i predali ga Italijanima koji su došli iz Albanije. Administrativno i politički Prizren i celo Kosovo bili su aneksirani u okviru "Velike Albanije". Uspostavljena je nova albanska lokalna uprava. Od mog učenja više nije bilo ništa, pa sam se sa mojim srpskim drugovima šetao ulicama po kojima su počeli marširati crnokošuljaši pevajući italijanske fašističke pesme.

Početakom 1942 godine, moj otac je bio interniran i zajedno sa nekoliko stotina školovanih Srba i Crnogoraca, i odveden u italijanski logor pored Preze u Albaniju. To je bila preventivna mera Italijana protiv ljudi koji bi mogli biti potencijalna snaga pokreta otpora na ovom području.

Italijanski logor Preza nalazio se u jednoj dolini opkoljenoj brdima. Na jednom od njih nalazilo se selo Preza. Na vrhu drugog visokog brda, nalazila se Kruja sa njenom starom tvrđavom. Odatle je u 15 veku vladao i ratovao znameniti Skenderbeg.

Sami logoraši su živeli u šatorima, ograđenim bodljikavom žicom. Moj otac, kao logorski lekar, je imao baraku sa ordinacijom. Uslovi su bili teški, primitivni, a hrana slaba. Ali se ne mogu uporediti sa onima koji su vladali u nemačkim logorima. Moj otac je u ovom logoru ostao skoro dve godine, do kapitulacije Italije. Tada su logor oslobodili albanski partizani.



*Jedna od retkih slika, Raul i otac*

Nešto posle internacije mog oca, italijanski oficiri su konfiskovali naš stan pored Bistrice. Dali su nam nedelju dana da spakujemo nameštaj i stvari i da ih sklonimo kod

naših suseda. Ja i moja majka prešli smo da stanujemo u jednu sobu kod naših prijatelja, nedaleko od zgrade osnovne škole. Izdržavali smo se od ušteđevine i od vunjenih čarapa koje moja majka plela, a ja ih prodavao italijanskim vojnicima. Bilo je teško, ali ne najteže. To će tek doći kasnije.

*nastavak u sledećem broju Mosta*

## **ALBANIJA** - Jevreji poreklom iz Jugoslavije

Centralna komisija za status "Mučenik zavičaja" na osnovu zakona od 27.04.2000 Nr.8607 i DKP Nr.15 od 25.04.2002 "o statusu mučenika nacije", proglašeni su "Mučenik of the Nation":

- 1- David Juda KOHEN** - me  
Vendimin Nr.463, datë 14.09.2011
- 2- Baruh BARUHOVIC** - me  
Vendimin Nr.482, datë 14.11.2011
- 3- Jakov AVRAMOVIĆ** - me  
Vendimin Nr.467, datë 14.09.2011
- 4- Jakov Josef BAHAR** - me  
Vendimin Nr.481, datë 14.11.2011
- 5- Jusef David BIVAS** - me  
Vendimin Nr.473, datë 14.11.2011
- 6- Jusef Solomon KONFORTI** - me  
Vendimin Nr.471, datë 14.11.2011
- 7- Leo TYJERI** - me  
Vendimin Nr.480, datë 14.11.2011
- 8- Zhak (Isak) Emanuel RUBEN** - me  
Vendimin Nr.474, datë 14.11.2011
- 9- Amoros MOISEB**

## **FILM O HOLOKAUSTU U EX YU**

Na inicijativu Miriam Aviezer počelo je snimanje filma o Holokaustu u Jugoslaviji. Na osnovu sineopsisa koji je ponudila scenarista i režiser Nica GONEN, snimanje je počelo u Beogradu.

U ovom velikom projektu učešće su uzeli istoričari, preživeli Holokaust, istraživači... Navešćemo samo neka od imena autoriteta koji su već dali doprinos realizaciji projekta: Prof dr Milan Ristović, Prof dr Ivo Goldstein, dr Milan Koljanin, Petar Toš...

Snimanje je odmah nastavljeno u Makedoniji, Skoplje i Bitolj, uz učešće Šeli Rahel Altarac, Bosni i Hercegovini, Sarajevo uz učešće dr Eliezer Pape i Ise Kabilja, Vojvodina, Novi Sad, uz učešće Teodora kovača, Hrvatska, Djakovo, uz učešće Rut Perl. Svoj doprinos je već dala Lidija Brener...

Početnu realizaciju projekta je pomogao Ing Josef Žamboki.

Snimanje se nastavlja na proleće u Hrvatskoj – Dalmacija i Sloveniji.

Raul Teitelbaum je dao poseban doprinos kada je reč o Jevrejima u pokretu otpora, partizanima.



*Putnike ja ne aerodromu Ben Gurion ispratila Miriam Aviezer - na slici druga s desna*

## JIDIŠ U ZAGREBU

Piše Vladimir Šalomon

Dana 14.10.2014. godine, u prostorijama židovske vjerske zajednice Bet Israel s radom je započeo Zagreber yidish-krayz, odnosno Zagrebački jidiš kružok. Ovaj jedinstveni projekt rezultat je zajedničkog rada dr. sc. Gabi Abramac, koja je idejni začetnik, kao i nositeljica projekta, te Bet Israela koji je ovoj ideji pružio potpunu podršku i pomoć u realizaciji.

Gabi Abramac je lingvistica, a uže područje njezina interesa su jezici u židovskom društvu. Već nekoliko godina u časopisu Ruah Hadaša kojega izdaje Bet Israel ima svoju kolumnu o židovskim jezicima i zajednicama u dijaspori. Doktorirala je na temu jezika i identiteta u ortodoksnim židovskim zajednicama u Brooklynu. Jidiš je naučila živeći među hasidima i pohađajući tečajeve YIVO Centra za židovska istraživanja u New Yorku.

Zagreber yidish-krayz je projekt podijeljen u dva dijela. Jedan dio je učenje jezika, a drugi dio čini serija predavanja o jeziku, kulturi i povijesti aškenaskih Židova. Kulturološki dio je otvoren za javnost, a kalendar zbivanja objavljuje se na mjesečnoj bazi. Do sada smo imali priliku slušati predavanja o postanku i opstanku mame loshena, o jidišu u hasidizmu te o židovskoj autonomnoj oblasti Birobidžan u kojoj je jidiš još uvijek službeni jezik. Tijekom predavanja o Birobidžanu imali smo javljanje uživo od strane suradnika jidiških novina Birobidzhaner Shtern.

U Zagrebu je zabilježen izniman interes za ovaj projekt, kao i velika podrška javnosti. O

projektu jidiša u Zagrebu izvijestili su mnogi hrvatski mediji. Književnik Miljenko Jergović je u Jutarnjem listu napisao članak o važnosti ovog projekta, a voditeljica projekta gostovala je u televizijskim emisijama multinacionalnog magazina Prizma i emisiji Dobro jutro, Hrvatska. Hrvatski radio je čak dvije emisije u programu Glas Hrvatske posvetio zagrebačkom jidiš klubu. Najpoznatiji jidiški list Forverts, koji neprekidno izlazi u New Yorku od 1897. godine objavio je poseban prilog o osnutku Zagreber yidish-krayza.

Tečaj jezika također je započeo u listopadu. Polaznici su do sada već završili intenzivni tečaj alfabeta kao predosnovu za daljnje učenje jezika. Svi polaznici iznimno su motivirani i predani učenju. U nastavi se koriste materijali najpoznatijih svjetskih jidišista od kojih je voditeljica projekta imala priliku učiti.

U studenom također imamo gostovanje Budapest Klezmer Banda. U pripremi su i druge glazbene radionice, književne večeri, filmske projekcije i daljnja predavanja.

Zagreber yidish-krayz će putem predavanja dr. Abramac biti predstavljen u Novom Sadu, 10.11.14., a u Beogradu, 11.11.14.

Yasher koyekh!

Kontakti: [www.facebook.com/zagreb.yiddish](http://www.facebook.com/zagreb.yiddish)  
[gabi.abramac@zagreb-yiddish.eu](mailto:gabi.abramac@zagreb-yiddish.eu)

### IN MEMORIAM

- Napustio nas je **David Lahav**, dugogodišnji vredni aktivista HOJ. David Lahav je bio veliki humanista, uvek spreman da pomogne ljudima u nevolji. Poslednje godine je proveo u domu za stare u Nataniji.

- **Aleksandra – Saša Rosenberg** umrla je 25.2.2014. godine

- Oktobra meseca zauvek nas je napustila **Lia - Vera Wasserman**, rođena 1926. u Novom Sadu.

*20. oktobra je prošlo pet godina od kako nas je napustila **Ženi Lebl**. Ženi nas je napustila, ali njen duh i dalje živi sa nama. I ne samo duh nego i veliko istoriografsko delo koje nam je ostavila u nasleđe.*

*Mnogi dokumenti koji su ostali iza Ženi Lebl donirani su **Jad Vašemu**, gde su zavedeni pod brojem **11151252**.*

## ZANIMLJIVOSTI

# PAPA FRANJA: VELIKI PRASAK SE DOGODIO

Iz strane štampe

Teorije evolucije i Velikog praska su stvarne i Bog nije "mađioničar sa čarobnim štapićem", nedavno je objavio papa Franja.

"Kada čitamo Stvaranje sveta u Knjizi Postanja, možemo doći u opasnost da zamislimo Boga kao mađioničara, sa čarobnim štapićem, koji je u stanju da uradi sve. Međutim, to nije tako.", rekao je papa i dodao: "On je stvorio ljudska bića i pustio ih da se razvijaju prema unutrašnjim zakonima koje je usadio u svakog pojedinca, kako bi dostigli svoje potpuno ispunjenje. Veliki prasak, koji se danas smatra početkom sveta, nije u suprotnosti sa intervencijom božanskog tvorca, već baš naprotiv, zahteva njegovo postojanje. Evolucija u prirodi nije u suprotnosti sa idejom postanja, zato što evolucija zahteva postojanje bića koje evoluirala."

Sve što je rečeno u skladu je sa onim što je kardinal Šunborn 2005. godine napisao u članku u kojem kaže: "Evolucija u smislu zajedničkih predaka može biti tačna, ali evolucija u neodarvinističkom smislu - kao nevođen i neplaniran proces - nije." Nažalost, to će možda već biti povod za nove rasprave, jer Darwin nikada nije govorio o neplaniranom procesu, nego je naprotiv, uproščeno rečeno, isticao proces evolucije kao borbu jačeg i boljeg iz čega je nastajao novi kvalitet. Darwin, takođe, nije polazio od toga da je Bog prvo stvorio čoveka, nego i da je čovek nastao iz evolucije mnogo nižih bića. Tu stepenicu je preskočio i Papa Franja, jer ispada da je posle velikog praska, božjeg dela, odmah stvoren čovek.

Uprkos ogromnoj razlici u teološkom stavu između pape i njegovih prethodnika, na kraju ostaje religiozno tumačenje da je Bog stvorio svet.

## **AVION IZ AMERIKE POLETEO SA POLA SATA ZAKAŠNJENJA ORTODOKSNI JEVIJEJIN ODBIO DA SEDNE PORED ŽENE, AKTIVISTKINJE FEMINISTIČKOG POKRETA**

Piše Elana Stokman

*Kada avion kasni u polasku, mnogi putnici se osećaju nelagodno. Pomišljaju da nešto nije u redu sa avionskim motorima, da se nešto*

*dešava na nebeskom prostoru zbog čega se kasni. Elana nema tih problema, nema strah od letenja. Početak leta je kasnio jer je jedan ortodokсни Jevrejin odbio da sedne pored žene, za koju nije znao da se upravo vraća iz Amerike, gde je promovisala svoju knjigu „Priča o religioznom radikalizmu i borba žena za slobodu“. Knjiga je veoma dobro primljena u Americi, jer se još jednom čuo poziv da se okonča religiozni ekstremizam koji povređuje žene.*

*O celom događaju Elena Stokman kaže:*

„Avion je kasnio jer je jedan ultra-ortodokсни Jevrejin pregovarao sa putnicima ko bi umesto njega seo pored mene na 11 časova dugom letu. Deo mene želeo je da se nasmeje i podeli kopije moje knjige. Ali, samo sam tamo sedela tiho i dugo vremena gledala šta se dešava; svedoci, svi ti ljudi oko mene, govorili su o meni, uglavnom na jidišu, ili hebrejskom i engleskom jeziku, bez da je neko pogledao pravo u mene. Sedela sam tamo, razapeta između moje želje da ne napravim scenu i mog osećanja da ako ne učinim nešto, ovde i sada, kako će sve to uticati na žene, kako će to uticati na mene, ko će reagovati?

Na kraju se našao „dobrovoljac“ koji je seo pored mene.

„Mogu li nešto da kažem?“, upitala sam putnika. Ne gledajući u mene, on je rekao da. Rekla sam, "Zamislite da umesto o muškarcima i ženama, govorimo o Jevrejima i ne-Jevrejima. Zamislite kako bi se osećali da gomila ne-Jevreja stoji okolo govoreći da oni ne mogu da sede pored tebe, jer si ti Jevrejin, da su spremni da bilo gde sede, ali ne pored tebe, jer njihova religija to ne dozvoljava, jer si nečist ili različit od njih, ili bilo šta drugo. Kako biste se osećali? Kako biste ikada prešli preko te uvrede?“ Mogla sam da osetim kako moj glas raste.

Jadan mladić mi je veoma ljubazno rekao, "Vi ne razumete, žene su svetije od muškaraca." Rekla sam: "To je glupost i ne opravdava uvredu," a onda sam dodala da sam provela 13 godina u ješivi i ništa mi nije mogao reći što već nisam čula. Onda, originalni čovek, onaj koji je odbio da sedne pored mene, promrmljao je drugom čoveku dok je hodao dalje, "Ona ne razume." Rekla sam: "Ja razumem sve, i ne razgovarajte kao da ja nisam ovde." On me je ignorisao, i svi drugi ljudi okrenuli su mi leđa, nisu ništa rekli ili me bar pogledali. Zakačila sam pojas na sedištu, pogledala kroz prozor, i odjednom počela da plačem.“

# CENE U IZRAELU

INTERNET - MOĆNO ORUŽJE, KOJE LAKO MOŽE DA SE ZLOUPOTREBI

Izvor: Društvene mreže

Ovde nije reč o zloupotrebama, ali jedna bezazlena poruka sa fotografijom i kopijom računa iz jedne prodavnice u Berlinu, uzбудila je duhove širom Izraela i najavila mogućnost novih socijalnih protesta. Momak star 25 godina, poreklom iz Ramat Gana, koji privremeno živi u Nemačkoj, preko društvenih mreža upozorio je na skupoću u Izraelu. Reč je o istovetnim ili sličnim prehrambenim proizvodima koji su u Izraelu dosta skuplji nego u Berlinu.

Poslednjih godina suočeni smo sa odlaskom mladih u druge zemlje, posebno Evropu. Mladić, koji je sve ovo pokrenuo, ne bavi se ekonomijom. On se ne pita da li su veće cene u Izraelu posledica monopola proizvođača i trgovaca ili je državi iz bezbednosnih razloga potreban veći budžet. On jednostavno konstatuje i kaže: „Benjamin Netanjahu se svakodnevno bavi Iranom, Hamasom, Islamskom državom, a zanemario je Izraelce. To jesu opasne stvari, a od njih je opasnije zanemarivanje života Izraelaca.“

Pomenuti momak je dao intervju u emisiji „Magazin“, TV kanal 10 i obratio se premijeru: "Ja vam kažem, Bendžamin, slušaj me, naš život bi trebalo da bude dobar da ostanemo ovde. Ako je vaša generacija rođena u senci Holokausta i osećate da je to dovoljno da se samo opstane u Izraelu, moja generacija će vam reći da je to tačno – mora se preživeti - ali da bismo živeli u Izraelu, mora nam biti dobro. Ako Izrael neće biti dovoljno dobar za život, ljudi će otići . Ja sam cionista i imam potrebu da dobro živim ovde."



*Fotos:  
Mala digresija. Ne potcenjujte Milki napitak! Devedesetih godina jogurt revolucija u Novom Sadu srušila je vojvođansku vladu!*

**STARI AFORIZAM:** Sve je poskupelo, samo je život pojeftinilo

# VRAĆENO ZVONO POSLE 54 GODINE

Iz domaće štampe

Zvono iz mošava Rišon Lecion, staro 128 godina, koje poželelo dobrodošlicu, između ostalih, Baronu Rotšildu i Teodoru Hercelu, pošto je ukradeno 1960. godine vraćeno je u Rišon Lecion. Zvono je imalo višestruku ulogu, ono je obavestavalo stanovnike mošava na razne opasnosti, a i poziv na okupljanje, kada je to bilo potrebno.

Zvono su skinula dva momka, tada 16 godina stari, kako danas kažu, iz čistog nestašluka. Pokušali su nekoliko puta da ga vrate, ali nisu znali kako. Danas, odrasli ljudi, stari 70 godina, rešili su da ga lepo vrate, ne obazirući se na posledice. Posledica po njih, verovatno, neće biti, jer su stanovnici Rišon Leciona zadovoljni što se vratio simbol njihovog mošava, a danas grada u blizini Tel Aviva.

**Vladimir Zupković – Bar Gjora, poslao nam je ovu anegdotu**

Jednog dana profesor na fakultetu je odlučio da sa studentima započne raspravu.

Pitao je: "Da li je Bog stvorio sve što postoji?"

Studenti su u glas rekli da jeste.

"Baš sve?", pitao je profesor.

"Da, sve.", bio je odgovor studenata.

"U tom slučaju, stvorio je i zlo, zar ne? Jer, zlo postoji.", rekao je profesor.

Studenti su začutili, nisu imali odgovor na to pitanje. Profesor je bio oduševljen jer je pokazao da je vera samo mit.

Odjednom, jedan student je podigao ruku: "Mogu li ja nešto Vas da pitam, profesore?"

"Naravno", odgovorio je profesor.

"Da li postoji hladnoća?"

"Naravno, kolega. Zar nikad niste osetili hladnoću?"

"Zapravo, profesore, hladnoća ne postoji! Prema onome što smo učili iz fizike, hladnoća je odsustvo toplote. Može se samo posmatrati da li objekat ima i da li predaje energiju i svoju toplotu na druge objekte. Bez toplote, predmeti su inertni, ne reaguju. Znači hladnoća ne postoji. Mi smo stvorili termin HLADNO da bismo objasnili odsustvo toplote."

"A tama?", nastavio je student.

"Ona isto postoji", rekao je profesor.

"Opet grešite, gospodine. Tama je potpuno odsustvo svetlosti. Možemo proučavati svetlost i osvjetljenje, ali ne i tamu. Nikolsova prizma pokazuje mnoštvo različitih boja na koje se svetlost razlaže u zavisnosti od talasne dužine. TAMA je termin koji smo mi stvorili da objasnimo potpuno odsustvo svetlosti."

I konačno, student je pitao: "A zlo, profesore, da li postoji zlo?"

Profesor je ćutao.

Student je nastavio: "Bog nije stvorio zlo! Zlo je odsustvo Boga u čovekovom srcu, ono je odsustvo ljubavi, čovečnosti i vere. Ljubav i vera su kao toplota i svetlost. Oni postoje. Njihovo odsustvo dovodi do zla." Student se zvao Albert Ajnštajn.

## ERVIN MILER

### KRATKA BIOGRAFIJA



*Erwin Miller*

Ervin je rođen 27. januara 1922. godine u Vinkovcima, Slavonija, Hrvatska. Nije napunio ni 18 godina, kada je 1941. sa ocem i bratom deportovan u logor Jasenovac. Ubrzo su njegova majka i sestra zatočene u istom kompleksu u logor za žene i decu u Staroj Gradiški. Ervin je uspeo da vidi majku i sestru tako što se prijavio da nosi hranu za zatočene logorašice. To je bio prvi i jedini susret; kada je sledeći put došao u logor, njih više nije bilo. Ervin je jedan od retkih logoraša Jasenovca, koji je tamo bio skoro od njegovog osnivanja

do pred kraj rata, kada su logoraši aprila 1945. izvršili proboj iz logora. Od oko 1,200 logoraša samo njih oko stotinu preživelo je proboj. Njegov brat je ranije ubijen u logoru, a otac je poginuo u proboju.

Po povratku u Vinkovce, Ervin se oženio Hrvaticom Anicom koja je imala kćerku Vesnu – Avivu, koju je Ervin usvojio. U Vinkovcima se 1946. rodio njihov sin Vanja – Joel, a 1951. iselili su se u Izrael. U kibucu Givat Brener, gde su se prvo smestili, proveli su kratko vreme i preselili se u Kirjat Šmona, na krajnji sever Izraela, gde je Ervin uspostavio veoma prisne odnose sa Druzima na Golanu. Godine 1953. rodio se drugi sin Ruven. Ervin je sa porodicom 1980. godine prešao u kibuc Maabarot, gde je umro 1991. godine.

Ervin Miller je završio zanat za popravku časovnika, pa mu je to bio glavni posao u kibucu. Pored satova, popravljao je i TV aparate.

Međutim, Ervin je u duši bio umetnik. Pored svog zanata puno vremena je posvećivao slikarstvu i duborezu u palstici, u čemu je postigao zapažene uspehe izlažući na više izložbi.

Ipak, ono po čemu će Ervin biti zauvek zapamćen, to je knjiga sećanja na vreme provedeno u zatočeništvu u logoru Jasenovac. Zora Dirnbach, urednik izdanja Ervinove knjige „Izabran za umiranje“ u pogovoru knjige kaže: „... Da ga nije tako nemilosrdno zakačio kotač povijesti... Miller bi zacijelo bio pisac... Pišući još u Jasenovcu pisma mrtvoj majci, zauvek je utisnuo u sećanje slike koje više nije mogao, niti je htio zaboraviti“.

Knjigu je prevela na hebrejski jezik Miriam Steiner Aviezer. Objavljena je pod naslovom „Pakao zvani Jasenovac“ u izdanju Jad Vašema.

## IZABRAN ZA UMIRANJE

Izvod

Početak meseca studenoga 1941

Jutros su nam objavili da ćemo uvečer željeznicom u Jasenovac. Ne pamtim da je itko reagirao na tu vijest. Kako se večer približavala palo mi je na pamet da nemam baš nikakvo

pokrivalo za glavu. Dan je hladan, kišovito, možda bih se ipak morao naviknuti da je nečim pokrивam. Obraćam se stražaru, dobro me je poznao, molim ga da me pusti na pola sata. Nije me odbio, jer otac i brat ostaju tu, nema boljih talaca. Trčim kući po mraku i putem susrećem susjedu kojoj je muž kao komunista već u Lepoglavi. Na brzinu joj kažem da za sat odlazim u Jasenovac. Ona me grli i čujem kako mi govori u uho „Bježi, bježi u šumu, ne idi onamo.“

"Ali ja ne mogu bježati," kažem, "rekli su nam da će za svakog bjegunca platiti ostali članovi obitelji." Pun optimizma govorim joj da će sve to proći i da ćemo se ponovo vidjeti. Trčim kući samo da ne zakasnim na vlak za Jasenovac.

\*\*\*\*\*

Uz ustašku pjesmu o Paveliću „marširamo“ po trojica u redu prema Jasenovcu, a s obje strane kolone prate nas ustaše i mlade kundacima. Na brzinu se snalazimo, mladi se podmetnu na kraj reda, a stariji u sredinu. Kad god dobijemo u slabine, čujem oca kako uzdiše, a kako je tako uzdisao i zbog brata, uzdisao je neprekidno. Ako bi tko progovorio, dobio bi kundakom. Ako bi tko od onih sprijeda pao, dobio bi zato što je pao.

Kolona je stala. Pred ulaskom smo u J a s e n o v a c.

Logoraš na ulazu digne rampu i viče: "Gospodo, ulaz slobodan!"

Ulazimo. Krene prebrojavanje, a onda nas predaju Spilleru. Ovaj nas vodi pod strehu barake u kojoj se suši pečena cigla, pa se udalji.

Netko legne, netko sjedne, iskorištavajući priliku da se malo odmori. Bili smo mokri i studen nam je kroz mokru odjeću prodirala do kosti. Sada je već padala kiša pomiješana snijegom.

Odjednom se začuju glasovi. Približavala se grupa od dvadesetak logoraša prilično bijednog izgleda. Prepoznajem jednog od njih. To je Leon Zilzer, stari komunist iz Vinkovaca koji je pred sam rat otpremljen u Lepoglavu. Šepa, ozliđeno mu je koljeno, ali tvrdi da će sve biti u redu. Stigao je s ostalima iz Krapja, gdje logor nije bio opremljen za zimu, pa su dio logora likvidirali. Kako je s nama bio i Leonov brat Oto, bio je to susret dvojice braće. Razgovarali smo čitav jedan sat. A onda su se ponovo pojavili ustaše i pozvali grupu iz Krapje na nastup. Razišli smo se dovikujući jedni drugima "doviđenja".

Sutradan sam se, zaista, ponovo našao s tom grupom, ali pod sasvim drugim okolnostima. Priključili su me, naime, baš toj grupi jer je

trebala biti poslana u Krapje da pokopa likvidirane logoraše. Stigavši onamo zatekli smo gomilu od osamdesetak pobijenih logoraša kojima su od udaraca drvenim čekićima bili razmrskani potiljci.

Bio je to moj prvi susret sa smrću

\*\*\*\*\*

U Jasenovcu uzalud tražiš cvijeće i ptice- Cvijeće nije raslo u Jasenovcu Jedva neki korov, i tu i tamo kopriva. Brao sam i jeo koprivu, jer sam čuo da ima važna svojstva. Isprva me pekla, ali kad sam se navikao, nisam više ništa osjećao. A ptice? One jednostavno nisu dolazile u Jasenovac. A bio sam žedan cvrkuta ptica.

Nedaleko naših baraka bilo je jedno mjesto ograđeno bodljikavom žicom Prolazili smo kraj njega odlazeći na radove. Nije to bio veliki prostor. Ako se dobro sjećam imao je možda 50 kvadratnih metara. Unutar ograde bila su četiri stupa koja su nosila krov od daska, pokrivajući prostor od možda 10x 5 metara. U taj je prostor bilo strpano oko 50 logoraša. Svi su bili u bijednom stanju i uglavnom su ležali jedan uz drugoga, nepomični, nijemi i mrtva pogleda. Ni glasa nisu ispuštali. Dan za danom prolazili smo kraj njih, pa kad ih danas dozovem u sjećanje uhvati me jeza. Jer čim bi tko od njih ispustio dušu, oni do njega polako bi ga počeli jesti. Krenuli bi od ruku, pa bi prešli na noge, pa zatim na obraze... Ustaše su uživale. Povremeno bi dolazili i onda bi, kako su govorili, „gledali kako jedan logoraš jede drugoga“.

Kasnije sam doznao da su isprva naprosto htjeli vidjeti koliko logoraš može izdržati bez jela. Ali kako kanibalizam u to nije bio ukalkuliran, pokus se pretvorio u predstavu koju je bilo vrijedno vidjeti, pa je prizor pružao rijedak užitek.

+++++

Prosinač 1941

Zima je te godine prodirala do kosti. Nemali broj logoraša ostao je te zime bez ušiju, a mnogima su poispadali nokti s nogu i ruku.

Ležim na svom ležaju i slušam kako nedaleko netko moli. Riječi su nerazumljive, dok je glas pljačljiv i, uzdižući i spuštajući se, na momente postaje jedva čujan. Odjednom se začuje vika izvana. Razaznajem da Spiller daje naređenje za NASTUP pred barakom. Svi izlaze, vani stoji oko dvadesetak ustaša, predvođeni su Ljubom Milošem. Svrstavaju nas u dvored, a Ljubo nas obilazi i pokazuje prstom, „ti...ti...ti...“

Na kome bi se prst zaustavio, taj mora izići iz reda i stati gdje mu ustaše pokazuju. I na mene je došao red. Izlazim i pridružujem se izdvojenima. Nije jasno kakve su namjere Ljube Miloša, jer odabira samo mlade i snažne logoraše. Možda ima neki specijalni posao pa su mu potrebni jaki ljudi.

Završivši s odabirom naređuje da se ostali vrate u baraku. Vani je već odavno mračno, jedino su još vidljivi snijeg i obrisi baraka. Tek sada Ljubo izdaje zapovijed da se zaputimo do žičane ograde.

Polako postaje jasno što se događa.

U stroju nas je oko pedeset mladih logoraša. Prolazi me neka čudna jeza, nešto što dotada nisam poznavao. Imam osjećaj kao da mi tijelom prolazi strujni napon koji mi prieči učiniti bilo što. Kao da mi je tijelo od olova, strahovito je teško i ne dopušta mi da se maknem. Osjećam zujanje u ušima i nisam u stanju čuti glasove koji me okružuju. Mozgom mi strahovitom brzinom prolazi film u kojem vidim svoj tako kratak život. Gradski park, školsko dvorište u koje, sa starom teniskom loptom igramo glavomet, ljetna omladinska logorovanja, prva ljubav, brat i sestra... Ne znam šta su koji supatnici tog trenutka mislili, ali vjerujem da su nam misli bile slične, iako to nikada neću moći provjerit, jer sam jedini ostao na životu.

Tog časa kao da mi je bilo posve svejedno što se sa mnom događa. Ne sjećam se da mi je srce uopšte kucalo niti znam koliko je vremena prošlo do pucnjave. A onda sam odjednom čuo rafal iz strojnice, nešto me pogodilo u grudi, pao sam, a na mene su popadali moji drugovi. Osjetio sam kako po meni teče nešto toplo, grije me i kao da me netko miluje po čitavom tijelu. Od te čudne ugode napetost popusti, živci se smire i kao da sam na neki čudan način zaspao. Ležao sam tako ispod leševa mojih drugova ni sam ne znam koliko dugo, vjerovatno nekoliko sati. Osjetim da sam sav slijepljen, da me leševi pritiskuju, pa se pokušam pomaknuti. Odakle sam imao snage za to ne znam objasniti, ali želja za životom valjda čini svoje. Polako sam se pomicao i, nakon popriličnih muka, uspio sam se izvući ispod gomile. Snijeg je i dalje padao. Pridignem se i shvatim gdje sam, jer sam posve bio zaboravio što se dogodilo. Morao sam se prvo malo smiriti kako bih nešto uopšte mogao poduzeti. To" nešto" bilo je naprosto otići do barake i pokazati se ocu i bratu. Budući da u blizini barake nije bilo straže, to

nije bio problem. Ipak za svaku sigurnost odlučim krenuti do barake puzeći.

Stigao sam do barake. Ne znam što me je navelo da pred njom još neko vrijeme malo pričekam. Srećom, kako je snijeg padao, tragovi mog puzanja ispunili su se snijegom. Uđem u baraku i tiho se uputim svom ležaju. Iako je bio mrak nepogrešivo sam znao gdje mi je mjesto. Legnem uz oca i šapnem mu da nemam pojma šta je sa mnom, ali da po svaku cijenu moram promijeniti odjeću. Na to osjetim kako me netko svlači i da me nekoliko ruku trlja snijegom. Osjetim ugodu od krvi koja, grijući me, prostruji po čitavom tijelu.

Pošto je otac sakrio moju okrvavljenu odjeću pod slamu, obukoše me u tuđe stvari. Svaki je dao ponešto. Netko pritom šapne ocu da ne vidi na meni nikakve ozljede.

Tu noć nisam mogao oka sklopiti. Stalno je preda mnom slika mojih pobijenih drugova. Ujutro se dignem i osjetim na sebi znatiželjne poglede. Ne, nije to bila znatiželja. Kosa mi je bila bijela kao snijeg. Pretvorio sam se u mladog starca. Osjetim da mi netko stavlja ruke na glavu i da govori molitvu.

++++  
I dalje sam u Jasenovcu. Približava se Nova godina 1941. na 1942, a već je i Božić prošao s poprilično žrtava. Ustaše su se napili i bez mnogo razmišljanja kosili po logoru. Žrtava, razbacanih po snijegu, bilo je na sve strane. Bio sam u grupi koja je grobarima trebala pomoći u skupljanju mrtvih. Tovarili smo ih na kola, koja bismo potom vukli do jame koju su već pripremili drugi logoraši.

Ali tog istog dana dogodilo se nešto, što me uzdrmalo čak i više od svih ovih mrtvih koje sam dizao sa zasniježene zemlje.

Približavao se kraj dana. Pred večer začuje se galama i dreka ustaša: "Nastup, svi na nastup." A nastup je bila riječ koja je tjerala strah i jezu u kosti. Obično je završavala selekcijom i ubijanjem slabih i onemoćalih logoraša.

Skupismo se u krug na prostoru između baraka. Iza nas stoje ustaše sa strojnicama, a u sredini nekoliko ustaša i jedan logoraš. „Samo ga dobro pogledajte, vi pasji sinovi, ovaj vaš se usudio prekršiti sve propise. Nije mu dosta što hranu dobiva, nego je još mora i krasti. Gusku je ukrao i skrivečki je pod barakom pekao. Ovo neka Vam bude posljedna opomena. Još jedan takav slučaj i jao si ga vama svima.“

Odjeknu pucnjevi. Jedan, dva, tri pucnja. Logoraš još živ, kao da je nešto promrmljao, ali

bilo ga je nemoguće čuti i razumjeti. Ponovo odjeknu hici, jedan, dva, tri. Na moj užas, logoraš se još miče i pokušava ustati. A onda još dva hica u samu glavu, i logoraš je konačno mrtav. Koliko je snage imao taj čovjek, koliko želju da živi, da je tek poslije osam metaka ispustio dušu.

Pogodio me taj slučaj, jer je bio to moj drug iz Sarajeva, Izidor Levi, omladinac s kojim sam se svake godine sastajao na ljetnoj mošavi, logorovanju Hašomer Hacaira. Drugovali smo oko 3 godine i dopisivali se sve do rata.

\*\*\*\*\*

Svibanj 1942

Stigla je nova grupa logoraša, ostaci vinkovačkih Židova. Muškarce smjeste u muški logor, a žene u zasebni, ograđen zidom i nazvan Kula.

I moja majka i sestra su tu. Odlučio sam da ih vidim po svaku cijenu, pa sam isposlovao da nosim hranu u ženski logor. Nemam riječi da opišem stanje u kojem su se nalazile stanovnice ovog ženskog logora. Posvuda smrad i prljavština, vode za pranje nema, postavljeno je tek bure s pitkom vodom, nužda se obavlja u kiblama koje se iznose, ni zraka nema dovoljno. Srećom su žene, iznoseći kiblu, gotovo neprekidno u pokretu, pa makar tako stižu do zraka.

Sastanak sa majkom i sestrom bio je bolan. Prvo je njihovo pitanje glasilo gdje su otac i brat. U Jasenovcu su, dobro im je. Kakva laž. Majka mi gura u džep komadić slanine i jedan cijeli luk, a ja ne znam kome je potrebnije njima ili meni, ali nisam u stanju da je odbijem. Ljubim istodobno i majku i sestru, a za to vrijeme osjećam da me netko miluje po glavi i ljubi u leđa. To su moje drugarice iz djetinstva. Koka i Edita, a i Jafa je tu, i ona me miluje. Čim sam razdijelio jelo ustaša urla, traži da pokupim lonac i iziđem van. Obećavam majci i sestri da ću se vratiti i mašem svima Sutra ću doći ponovo. Ali već sutradan nisam više imao kome nositi hranu, više nije bilo ni majke ni sestre, ni drugarica iz djetinstva, nikoga. Odvedene su u Jasenovac, na Gradinu, da bi zauvijek ležale pored drugih majki i sestara, braće i rođaka.

U drugom djelu nekadašnje kaznionice nalaze se zgrade koje služe kao kancelarije, uprava logora, ustaška kuhinja i skladište alata. U to sam skladište često odlazio po alat. Glavni mu je skladištar bio bivši kažnjenik kriminalac, a pomagao mu je moj mještani Janko Zabludovsky. Za svojih 15

godina Janko je bio neobično razvijen i visok, tako da mu nitko nije vjerovao da je završio tek petnaestu. Vraćajući se s rada pođem kao obično vratiti alat. Ugledam nekoliko logoraša kako se vrzmaju oko nečega što leži pred ulazom u skladište.

Zabludovsky, mrtav, leži sav iznakažen udarcima motike...

+++++

I bez mog htijenja stane me progoniti sjećanje na majku. Bilo je noći da, razmišljajući o njoj nisam mogao sklopiti oka. Stanem joj pisati pisma. Pisao sam ih, iako ih nisam imao kome poslati, na listovima knjiga koje bih uporno krao iz zgrade ustaškog stana u koji bih nedeljom odlazio čistiti. Tako sam, pišući između redaka, ispisao pola Tolstojeva „Rata i mira“. Knjige su se ionako upotrebljavale samo za potpalu, pa nije bilo opasnosti da će itko primjetiti da koja od njih manjka. Ukrao sam i komadić olovke, pa je samo još trebalo pronaći neko skrovito mjesto na kojem se može pisati u miru. Pisao sam što sam mogao sitnije kako bi mi na list stalo što više... Pišući majci pisao sam zapravo dnevnik, a da toga nisam bio svjestan. Pisao sam gotovo svaki dan, opisujući sve što se tog dana događalo i film bi zavrtio unatrag i opisivao sve što se do tada bilo dogodilo, kao da sada sjedim i pričam majci što sam sve prošao. I kao da ona sjedi i čita moja pisma, pa se smješka i klima glavom u znak da me shvaća.

Iako ne spadam u vjernike, bilo je momenata kad bih im se pridružio, slušajući njihove molitve. Oni koji su molili očito su vjerovali u nešto nadzemaljsko, nešto što će im dokazati da dobro ipak postoji. Međutim kako od toga nije bilo ništa, i dalje se ubijalo, ljudi su i dalje patili, a ustaše su i dalje odlučivali tko će živjeti, a tko umrijeti. Ne znam jesu li ustaše vjerovali da služe Bogu dok ubijaju jer ubijali su svakoga, bez razlike tko je i šta je. Što je mislio ustaški časnik, pop Majstorović Filipović dok je klaao. Je li on uopšte vjerovao u Boga. Nakon klanja vraćao se iz Gradine u mantiji umrljanoj krvlju i s bodežom u ruci umjesto križa. Kojeg si ti Boga služio, pope Majstoroviću.

\*\*\*\*\*

Svojim sam rukama bio prisiljen iskopavati grob drugovima s kojima sam odrastao. Poznavao sam ih, volio sam ih. Kopajući njihove grobove mrmeljao sam u sebi nešto što je bilo nalik oproštaju, ali i obećanju da ih neću zaboraviti dok sam živ.

Odjednom sam se osjećao mnogo starijim nego što sam uistinu bio. Razmišljao sam kao odrastao čovjek. Kao da sam već prošao sve što je u životu trebalo proći i sad samo još čekam kraj. Nisam se bojao smrti, nju sam stojeći pred čoporom ustaša koji bez milosti pucaju u ljude, već vidio stotinu puta. U srpnju 1942 naletim u logorskom krugu na Zlatu Schwartz i Rifku Herzog. Bile su to lijepe i mlade djevojke iz Vinkovaca, koje su pripadale mojoj omladinskoj grupi. Prišao sam im i pokušao s njima razgovarati... Na brzinu izmjenismo nekoliko riječi. Kažu da im ništa ne manjka, ali da im je zabranjeno bilo s kim razgovarati... ostavljam ih i posmatram ih izdaleka, kako bih se uvjerio da ne sanjam.

Kasnije saznajem od Jakoba Rosenzweiga, kočijaša kočare da su Zlatu i Rifku likvidirali. Prethodno su se ustaše teško izživljavali nad njima. Kakav strašan kraj...

Po završetku rata bio sam u komisiji za logor Jasenovac... Ja sam u toj komisiji bio jedini koji je bio u logoru od početka do kraja, odnosno do proboja u travnju 1945. Noseći još svježja sjećanja pokazivao sam im sva mjesta na kojima su bile masovne grobnice. Nije ih bilo teško otkriti jer je zemlja bila ulegla, pa se lako dolazilo do leševa. Mjesta smo onda označavali na specijalnoj karti... Izvještaj sam poslao komisiji u Beograd uz obećanje da ću Komisiji stajati na raspolaganju kad god to zatraže. Kad danas razmišljam o tome, nije mi jasno kamo su nestale sve te karte i podaci, šta je komisija uopšte učinila sa svim tim dokumentima.

\*\*\*\*\*

Kožara je uza stražnji zid zgrade u kojoj smo stanovali imala komadić zemlje. Taj smo komadić zemlje održavali s pedantnošću na kojoj bi nam mogao pozavidjeti svaki vrtlar. Ne sjećam se odakle smo nabavljali sjemenje, ali uzgajali smo karanfile, ruže i krizanteme. Bilo je i povrća, bijelog luka, crvenog luka, peršina, rajčica, paprika i krastavaca. Od svega pomalo, a sve posađeno u tako urednim redovima da ih se čak ni geodet ne bi postidio. Svaki je od nas radio u bašti kad god je imao vremena ili volje. Bili smo ponosni na svoj rad.

Netko je izradio ptičje strašilo da se na taj način riješimo vrana koje bi doletjele i nanijele vrtu štetu.

Kožara je bila ograđena bodljikavom žicom u tri reda, a ulazilo se u kožaru kroz kapiju koja je bila sa strane. Tu su bile posmatračnice

na kojima je obično sjedio po jedan ustaša. Kad god bi se ustaše na tim promatračnicama izmjenjivali, morali su proći kraj naše bašte. Naravno da nisu mogle promaći naše crvene rajčice ili kakav lijepi krastavac. U prolazu bi ih ustaše trgali nemilosrdno, uništavajući im pritom i korijene. Strašila tu nisu pomagala, a žaliti se nije imalo kome. Onda kuhar odluči da ga mi, ipak prije poberemo nego što stignu ustaše, pa makar povrće bilo tek napola zrelo. Cvijeće za razliku od povrća nije nikad bilo u opasnosti, ustaše za cvijeće nisu imali mnogo smisla. Ja sam, naprotiv, znao nedeljom s još nekoliko mladića logoraša satima sjediti u bašti i buljiti u cvijeće. Gledajući ga sjetio bih se svoje prve ljubavi. Bio sam tada u Mozirju, u Sloveniji, na ljetnom logorovanju s društvom židovske socijalističke omladine. Prijavljivali bismo se svaku večer za noćnu stražu. Obično smo stražarili po dvoje. Nije to bila straža kao u vojsci, bilo je to uglavnom samo zbog šumskih životinja koje bi nam noću dolazile po ostatke hrane. Smjene bi sjedile uz vatru i trajale po dva sata. Prijavio sam se za drugu smjenu i stražarilo se od ponoći do dva sata.

Prvi put sam stražario sa jednom djevojkom iz Skopja koja mi se svidjela, jer je bila tamne puti. Ne od sunca nego prirodno. Sjedili smo kraj vatre i razgovarali. Kraj nas je bio vijenac koji je ostao od svečanog otvaranja logora. Razgovarali smo o svačemu, a najviše o cvijeću. Pričala mi je da joj otac uzgaja cvijeće, to mu je zanimanje i od toga žive. Ja sam gledao njeno lijepo, tamnoputo lice i bilo mi je drago što smo zajedno. Čak sam joj pomilovao ruku, više se od toga nisam usudio. Završili smo stražarenje i dogovorili se da ćemo sutradan pričati mnogo više. Otišao sam u svoj šator uvjeren da sam se zaljubio i s tom mišlju sam i zaspao. Sutradan je po rasporedu svaka grupa krenula sa svojim vođom u šumu. Tu su se vodili razgovori o socijalizmu, Marxu i Engelsu i još koječemu. Ja sam stalno mislio na svoju ljubav pa nisam mnogo čuo od predavanja. Tražio sam je pogledima i kad sam je ugledao mahnuo sam joj rukom. Učinilo mi se kao da mi ne odgovara. Ponovo mahnem rukom, ali opet isto, ona ne odgovara. A onda ugledam nekog momka, s kojim se još nisam stigao upoznati, kako smješajući se slatko razgovara s mojom crnkom. Poslije ručka me ona upozna sa svojim dečkom Mikijem. Tako je završila moja prva ljubav.

Nedjelja, neradni dan, logoraši sjede pred kožarom i promatraju prolaznike. Mnogo ih baš i ne prolazi, ali ipak... Obično su to poznata lica, seljaci i seljanke iz sela Jasenovac ili Uštice. Paralelna ulica s kožarom vodi prema groblju ili do babe vračare. Čak smo po odjeći mogli zaključiti tko kamo ide, jer ako je netko išao na groblje obično je bio obučen svečano, a vračari se moglo ići svakojako. Tako su padale oklade, naravno ne za novac ili neku vrijednu stvar, nego tek tako, da prođe vrijeme. Kladilo se na svakog prolaznika, pa čak i na djecu. Jednog nedelnog dana prolazi seljanka i pita ustašu može li nešto dati logorašima. A šta bi im ti, bako, htjela dati. Baka izvuče ispod marame zavežljaj i pokazuje ustaši. Kolačići. Danas je sveta nedjelja, kaže, pa neka se i oni imaju čime osladiti. Ustaša pristaje, ali neka samo ostavi zavežljaj kraj ulaza, a onda neka se gubi. Seljanka ostavlja zavežljaj i maše. „Budite s Bogom“, kaže i odlazi. Seljanka je od tog dana dolazila svake nedelje, donosila kolačiće da se logoraši oslade. Onda jednoga dana nije više došla. Kako smo je samo čekali, tu dobru staricu, ali ne radi kolačića nego radi nje same. Bila je dokaz da još ima dobrih ljudi, a taj nam je dokaz itekako bio potreban. Bila je k tome još i hrabra, ta dobra starica. Usudila se prići logoru i tražiti od ustaša da joj dopuste makar nešto učiniti za, kako se jednom izrazila, ljude iza žice. A kako na straži nije bio uvijek isti stražar, morala je uvijek iznova tražiti odobrenje. Nije samo jedan stražar znao biti prema njoj grub, pokušavajući staricu otjerati. Ali ona je bila uporna, pa bi znala posegnuti i za molitvom, pozivajući Majku Božju i Isusa Krista u pomoć. Na šta bi se ustaša ipak na trenutak smekšao, a što je njoj bilo dovoljno da priđe ulazu i odloži svoj zamotuljak. Ali eto, sad nema starice već gotovo mjesec dana. Netko od nas zapita stražara šta je sa staricom. „Otegla je“, kaže stražar. Taj nas odgovor pogodi, nekako nismo računali da će starica jednog dana umrijeti. Nije nam se činila bolesnom i zašto je ustaša mora baš reći otegla je. Zar nije mogao naći neki drugi izraz. Netko na to isplete minijaturni vijenac od kamilice, u to vrijeme nije bilo drugog cvijeća i napiše na komadić papira „Dobroj bakici od ljudi iza žice“.

Poslije toga više nije bilo dobrih bakica, bila je jedina, a nje više nije bilo.

\*\*\*\*\*

Bili smo već u krevetima, kad se naš dežurni uznemiri. Njegov je zadatak bio da u 21 sat obiđe sve prostorije i utvrdi jesu li svi na svojim mjestima. A sad odjednom jednoga nema. Bio je to Grienwald, novinar iz Zagreba. Dežurni obavijesti zapovjednika kožare, a mi dobijemo naređenje da pozatvaramo prozore i da se ne mičemo iz sobe. Nije nam išlo u glavu da je Grienwald pobjegao. Bio je to miran čovjek, povučen, niskoga rasta i škrt na riječima. A sad pobjegao.

Sa zebnjom čekamo razvoj događaja. Tko zna šta će ustaše učiniti sa nama ako je Grienwald uistinu uspio pobjeći. Bilo je jasno da će u tom slučaju kožara biti ili likvidirana ili prorešetana. Ležimo i tiho razgovaramo, osluškujući glasove izvana. Jedan od logoraša viri kroz prorez prozora, prateći šta se vani događa. Neizvjesnost nas dovodi do očaja, neki stanu i moliti. Nikad ih prije nisam vidio moliti, znao sam da su ateisti. Još mogu razumjeti Jakicu Kabiljo, Josipa Grosepajsa i starog Atijasa, to su iskreni vjernici, ali ovi... zar su odjednom postali pobožni. Dvojica se čak međusobno počinju opraštati, obećavajući jedan drugome da će, u slučaju da jedan ostane živ, odnijeti pozdrave obitelji onoga drugoga.

Moj otac sjedi na svom ležaju koji je kraj prozora i viri van. Obavještava nas što vidi, a izvještaji mu se svode na toliko i toliko ustaša ulazi u dvorište. Pred jutro, kad već više nitko od nas nije pomišljao na spavanje, začujemo galamu - Jasno je da se nešto važno događa. Otac pretpostavlja da su našli Gruenwalda. Još se jedno vrijeme čuje galama, a onda se sve stiša. Čuje se samo još glas iz prve zgrade „Možete ići spavati Sve je u redu“. Ujutro nam se objasnilo. Gruenwaldov plan je imao kobnu grešku. Vjerovao je da se približava likvidacija logora i da je to pitanje od samo nekoliko dana. Od kočijaša Rosenzweiga čuo je da su u centralnom logoru pobili polovinu logoraša, pa je to smatrao likvidacijom logora. Nije se posavjetovao ni s kim, nije smatrao nužnim da se poveže još s nekim logorašem, bio je i ostao individualist do posljednjeg dana. On je počinio glupost. Nije ni pokušao pobjeći već se prosto sakrio u kožari. Otkriven je ispod hrpe prljavih vreća. Kraj sebe je imao kutiju s hranom i svojim dnevnikom što ga je pisao tri godine. Da je barem uspeo pobeći, ali zaista pobjeći. Mislim da bi i većina logoraša pošla

zadovoljno čak u smrt, ako bi samo znali da se netko zaista spasio, pogotovo ovakav kakav je bio Gruenwald, intelektualac, novinar i starosjedilac logora Jasenovac.

Dugo se u kožari nakon ovog neuspjelog pokušaja raspravljalo o individualnim akcijama. Bila je to opomena svima onima koji bi krenuli da se snalaze sami.

Logoraši su više nego ikad prije bili napetih živaca. Čini se da je to neke navelo da stanu razmišljati o novom planu. Čekao sam razvoj situacije. Ipak sam pokušao stvoriti neki plan za čas kad će doći do općeg bijega. O bijegu i o svom planu razmišljao sam svaki dan i odjednom je bijeg postao najvažnija stvar na svijetu. Pobjeći ispričati svijetu sve što se događalo u ovom paklu. Hoće li svijet vjerovati da se u dvadesetom stoljeću ovako nešto moglo događati.

Ustaše su svakog dana obilazile barake i prozivali bolesne, ili one koji se ne bi osjećali dovoljno snažnima za rad na teškim poslovima. Obećavali bi im tada lak posao i liječničku pomoć. Koliko je samo mladih, lakovjernih logoraša, pristajući na makar samo dva bolnička obroka dnevno, na taj način otišlo u smrt. Tako je samo u jednom danu ravno u smrt otišlo dvadeset i pet mladih Vinkovčana. Pobijeni su u Krapju, a ja sam bio jedan od onih logoraša koji su potom bili poslani na „specijalni posao“. Zajedno sa grupom Vinkovčana kopao sam grob našim Vinkovčanima. Ne mogu opisati kako sam se osjećao. Dok sam do rake vukao mrtvog Herškovića, Vilka Šlomovića, braću Griem i ostale sa kojima odrastao, učio, igrao se veselio. Nisam plakao, škrgutao sam zubima od bijesa.

Svaki je ustaša imao nekakve svoje ideje i svaki je htio biti originalan. U svakom slučaju, ustaše su mogli raditi što god im se sviđi, mogli su do mile volje ubijati koga su htjeli i kad su htjeli i nikome za to nisu morali polagati račune. Obilazili su nas u grupama i nikad se ustaša ne bi našao sam među logorašima Jesu li se bojali. Jesu, to je sigurno. Pogotovo nakon onog slučaja sa Steinom.

A Stein je bio iz Vinkovaca i po svaku je cijenu odlučio bježati. Bio je momak od, otprilike, dvadesetak godina. Nije bio atletske građe, ali je bio zdrav.

Nekako se uspio sakriti u jarak kraj puta kojim su prolazili ustaše stražari. Po svemu se čini da je računao da će samo jedan od njih naići. On će ga onda napasti, ubiti,

skinuti s njega uniformu i, tako prurušen u ustašu, pobjeći. Na nesreću je počeo padati snijeg, i to obilno. Nije se smio maknuti da ga ne bi primjetili, pa je ostao tako, tko zna koliko dugo, pokriven snijegom. Kad je onda zaista naišao samo jedan, osamljen ustaša, Stein se uspio samo još uspraviti i podići motiku, ali ništa više od toga. Nije imao snage, bio je smrznut, zaleđen. Ni govoriti više nije mogao, vilice su mu se bile ukočile. Kako je Stein pripadao našoj, vinkovačkoj grupi, realna je bila opasnost da ćemo i mi biti kažnjeni. Spiller nas je odveo pred upravu logora i tu ostavio da čekamo. Snijeg pada, a mi stojimo kao ukopani. Konačno se pojavljuje Ljubo Miloš, obiđe nas nekoliko puta, a onda bez ijedne riječi daje znak da dovedu Steina. Ne, ne da ga dovedu, nego da ga donesu nabijenog na kolac. Baš kao što se ovca nabija na kolac, da bi je spekli na ražnju. Samo što se ovca prvo zakolje i očisti, a Stein je bio nabijen živ. Kolac sa Steinom i dalje stoji uspravno. Onda se začuje neki zvuk koji kao da dolazi iz velike daljine, možda iz pakla, zvuk koji bi prije mogao izlaziti iz neke mašine, a ne iz usta ljudskog bića, zvuk koji se uporno penje za oktavu sve više i više, sve dok ne postane neartikuliran.

Posle Steina nitko od vinkovčana više nije bježao.

Stari Schoen iz Vinkovaca imao je u ustima nekoliko zlatnih zubi. Bio je zato škrt u govoru i trudio se da ne učini ništa što bi ga izdalo. Ustaše su obilazili barake i svakom logorašu naređivali „Otvoraj usta“. I tako dođe red i na Schoena. Bilo je to strašno. Jedan drži Schoena odostraga, a drugi ga hvata za bradu, kako bi mu treći lakše iščupa zub. Imali su. čini se, nekakva specijalna klješta za to, ali ne prava, zubarska, pa su zubi čupani na brzinu i, svakako, bez injekcija. Schoen je od boli urlao, pa je dobio još i batine i kako se od bola nije mogao smiriti, ustaše ga smiriše tako da mu glavu gurnuše u jamu punu vode kraj nasipa. Jadni Schoen, a još je dan prije toga rekao „Drugovi, treba izdržati, dokazat ćemo da smo u stanju“.

Fischof iz Vinkovaca bio je nagluh, stanje mu se pogoršalo i jednostavno nije više čuo ništa. Stalno je gledao što drugi rade, kako bi i on slično radio. Fischof je bio prvi koji je dobio batine. Progutao je prsten i dukat, a to je ustaša primjetio. Odveli su ga u nužnik i natjerali da povraća. Uspio je povratiti progutano zlato, jer su ga pustili.

I onda jednoga dana dva čarkara dječaka namjere baš na Fischofa. Bilo im je najviše dvanaest godina. Imali su kratke talijanske puške sa bajonetima pa su počeli da ga bockaju. Oni

narediše Fischofu da klekne, ovaj ne čuje, a oni ga stanu bosti po donjem dijelu tijela. Jedan bode sprijeda drugi odostraga, a Fischof dreči i ne zna kako da se spasi. Onda se u jednom trenutku Foschof razbjesni, pa zgrabi jednoga od njih i odbaci nekoliko metara daleko. Ali prije nego što je dospio dohvatiti i drugoga, ovaj opali pušku i pogodi ga u trbuh.

Ponovo uzbuna u kožari. Nestala su dva brata Liona iz Ivankova. Obojica su bili niskoga rasta, nabijeni i žilavi. Mlađi je bio čak bokser. U dvije kante za mlijeko utrpali su hranu, rezervnu odjeću i obuću te dvije male sjekire. Uspjeli su se došuljati do Save. Svaki je onda sa svojom kantom ušao u vodu. Jedno su, međutim, zaboravili da u to doba Sava raste, pa su podvodne struje bile tako jake da nisu uspjeli isplivati na ušću Une, nego ih je struja odnijela još dalje niz vodu. Tu su nabasali na stražu, pa je time završena njihova eskapada.

Stari je Wolf iz Vinkovaca uporno tražio svoje sinove. Od trenutka kako je stigao u logor, nije prestajao da ih doziva: "Gusti, Dolfi, meine Kinder, ich bin hier, ich bin hier". Uprkos godinama koje je ovdje proveo, nikad nije naučio hrvatski, ostao je Austrijanac do smrti. Logoraši su ga smirivali i pričali da mu se djeca nalaze u logoru, samo na drugom mjestu. To je bila laž. Sinovi su mu ubijeni u Lepoglavi s grupom komunista iz Vinkovaca. Milan Fleisch, jednostavno je odlučio da neće raditi. Satima bi sjedio kraj đubrišta i čekao da netko baci đubre. Jeo je sve što se može strpati u usta, bez obzira smrdi li to. Smrdljiva jaja ne jedu čak ni životinje, ali Milan ih je jeo bez problema...

Puba Augenfeld šetao je logorom s rukama na leđima neprestano ponavljajući da će se oženiti s Pavelićevom kćerkom. Puba je bio mongoloidni sin bogatih roditelja... te je Puba školovan u Beču i čitao je sve pisce kriminalističkih romana onoga vremena. U svojoj je bujnoj mašti zamišljao da je i on sam poznati detektiv, pa se tako i ponašao. Stari Zilzer bio je sa svojom sijedom bradom ličnost koja ostavlja dojam dostojanstvenog, ponositog i pobožnog bića. Dolaskom komisije Crvenog križa u logor ustaše ga prebace kao bolesnika u Staru Gradišku. Čim je komisija završila obilazak, ustaše pakuju sve bolesne i nemoćne, pobacaju ih u kamion, pokriju ceradom. Vidio sam kako udarajući ispod sebe kundacima mlate po bolesnim ljudima. Uspio sam vidjeti kako viri

ispod cerade samo jedno jedino lice. Bilo je to Pubino mongoloidno lice.

Doktora Sonnenfelda, liječnika iz Vinkovaca, doveli su ravno iz bolnice u kojoj je ležao paraliziran. To ustašama nije smetalo da ga bace na kamion i odvedu u logor. U baraci je na podu ostao bespomoćno ležati i nitko mu nije mogao pomoći.

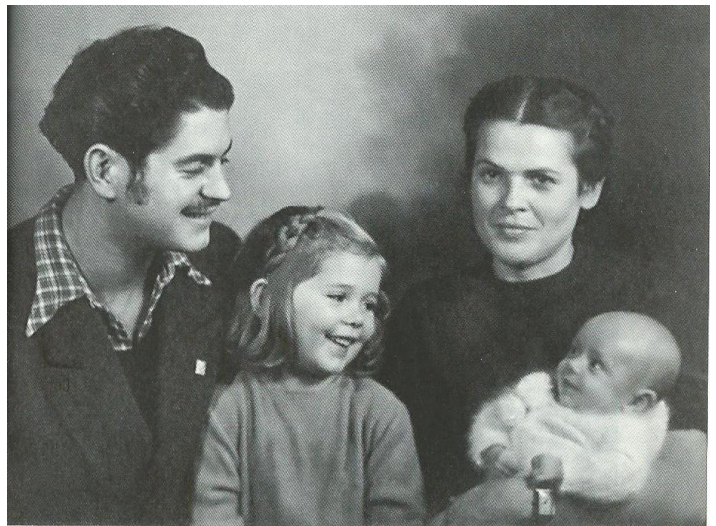
Od približno 700 Židova iz Vinkovaca preživjeli su jedino Marton, ja i dva brata Rosenzweig, Jakov i Ignatz.

Nije me briga što pada kiša, ja sam kod kuće. Ja, Erwin Miller, bivši logoraš logora Jasenovac. Vratio sam se 25. travnja 1945. u moje rodno mjesto i sad sjedim na mom stupu, na mene pada moja kiša i gledam u moj park. Gledam moje nebo i osjećam da je ono samo moje nebo, s kojeg me gleda tisuću članova lica, mojih drugova, familije i čeka da u njihovo ime kažem koju riječ.

Da, u njihovo ime i radi njih sam ovo pisao.

Mjesec dana nakon mojeg bijega iz Jasenovca, doveo sam kući njemačkog zarobljenika. Kažem Anici, supruzi, da mu dade par hlača i košulju, nešto doljnjeg rublja i cipele. Anica ostade bez riječi. „Jučer su ti pobili obitelj, a ti sad u kuću dovodiš njemačkog zarobljenika i još ga i oblačiš?“

Kako sam joj mogao reći da sam se zavjetovao da se neću osvećivati, jer kamo će čovječanstvo stići, ako ćemo i dalje živjeti s mržnjom u srcu.



*E. Miller sa suprugom Anicom, njezinom kćerkom Vesnom i sinom Vanjom (Snimljeno vjerojatno 1946.)*